

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

8

L. I. 1933

M. Krleža: Tisoč in ena smrt

B. K.: Književnost o vasi in
kmetu (Konec)

J. Kokalj: Smernice razvoja
modernega kmetijstva

J. Kozak: Manom Multatulija

L. U.: Trije viri in trije sestavni
deli marksizma

O. Drenik: Cene zemljiških pro-
izvodov in zemljiška renta

Drobiž: Neverjetna zmedenost
— Spet pohujšanje — Smrt dr.
Hodanna — Drobiž iz hitleri-
janske Nemčije — Kongres
Penklubov v Dubrovniku —
Neverjetne grozote

Uredništvo in uprava: Rimska cesta šte. 20/l.
Izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Rimska c. 20/l.
Odgovorni urednik: Vičič Milan, Idrijska ulica št. 13.

TISKARNA „SLOVENIJA“ D. Z. O. Z.

LJUBLJANA

WOLFOVA UL. ŠT. 1

TELEFON 27-55

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd.

Zaloga beležnih koledarjev.

»Neverjetna zmedenost«. — Tak naslov je dal namreč neki brez dvoma močno avtokratičen sodružnik »Slovenca« svojemu članku, v katerem komentira ženski shod za odpravo § 171 in to na tak način, da moramo brez nadaljnega akceptirati njegovo konstatcijo v naslovu članka. To je namreč resnično tako neverjetna zmedenost, da mu moramo tembolj zameriti, da ni pristal evgenične indikacije. Ker pa sklepamo, da je pisec bržkone duhovnik (kdo bi sicer mogel o seksualnih stvarih govoriti s tolikim nerazumevanjem?), in tako ali tako ne pride v poštev. Takole piše ta gospod potem, ko je priporočil vsem kristjanom papeževo encikliko »O krščanskem zakonu«, kateri pravi, da v njej »papež podaja poleg npravnstvenega pouka tudi obilje sredstev, ki omogočajo zdravo in veselo življenje« (recept za brezposelnost!): »Huda je naša doba, beda je zajela najširše plasti omikanega človeka, čuda stisk izvira tudi iz spolnega življenja... Preprečevanje potomstva je zlo samo na sebi, ker potomstvo ni in ne more biti zdravstvena, družabna, gospodarska ali celo npravnstvena kvar, marveč je potomstvo samo na sebi dobro... Ne potomstvo kot tako, marveč spolna razrvanost in zlo, ki stvarja toliko zdravstvene in družabne bede.« Zdaj nam je vse jasno. Ne gospodarska kriza, ne beda, ne bolezen, niso torej vzroki, zaradi katerih hoče delavska žena abortirati. Vzrok je — njena razuzdanost. In veste kakšen recept daje gospod od »Slovenca«? Kdor hoče potomstvo preprečiti iz tega ali onega razloga... potem je edino naravno, zdravo in npravnstveno, da opusti vse že izpočetka, kar daje potomstvo. In veste kam pes tace moli? — Delavska žena, tvoje življenje je ustvarjeno samo zato, da garaš dan za dnem, da garaš možu, da garaš fabriki, da garaš vsemu svetu in da rodiš, rodiš, da množiš rezervno armado brezposelnih in da kupuješ sveče za cerkve. Vse drugo je za Tebe — prepovedan sad, razuzdanost. Tako pravi »Slovenec« sodružnik zato, ker pravi tako tudi papeževo encikliko »O krščanskem zakonu«.

Spet pohujšanje. Ivan Pregelj je objavil povest »Thabiti Kumi«, v kateri pripoveduje o starejšem duhovniku in bolnem dekletu, ki ga pride mazilit in spovedati. Pri tem pa pride med njima do spolnega akta. Okoliščine, v katerih se vse to zgodi, so sicer nekoliko nenavadne, vse je prepleteno z religiozno mistiko in pripovedovano strogo resno. Toda za slovenske moraliste je to preveč. V »Slovencu« so morali pisatelja napasti, češ, da blati slovenskega duhovnika. Pregelj se je moral s svojo kratko izjavo zateči k liberalnemu »Jutru«, ker mu je »Slovenec« ni hotel priobčiti. Pri nas gre od časa do časa pohujšanje skozi deželo. (Brez tega sploh več ne moremo živeti.) In zdaj je »Slovenec« s svojim napadom razglasil, da je to pohujšanje prišlo od samega katoliškega pisatelja Preglja... Baje je Pregelj imel to novelo napisano že delj časa, pa mu je v katoliških krogih niso hoteli natisniti, zato je šel drugam. Dejstvo je pač zdaj to, da je spet pripeljal pohujšanje v našo nedolžno deželo. Vsem tistim moralistom, katerih predniki so se zgražali nad Prešernom, Levstikom etc., pa najtopleje priporočamo, da si ogledajo v gledališču Molierovega »Tartuffea«. Tam bodo našli marsikaj zanimivega, kar se namreč hinavščine in morale tiče... in svoje podobe.

Miroslav Krleža:

TISOČ IN ENA SMRT

Maršal Fara-Dzong je zavzel mesto Ki-Ang na zgornjem Jangu, reki rumeni in žalostni. Bilo je kasno jesensko somračje: dež in blato. Po mestnih ulicah je dišalo po smodniku in po krvi. Mimo je peljal voz z dvema slepima mulama, pokrit z rumenim pregrinjalom. Lačno ščene se je vleklo ob plotu za kolesi voza, ki so škripala pod tovorom svežega človeškega mesa. Na postaji so se kadili črno in sajasto tanki neke angleške petrolejske družbe: iz goste kope dima je švigal škrlatni plamen in grizel listje v vrhovih starih murv ob cesti. Dvesto metrov od postajnega poslopja (razoranega po granatah), na odprti progi, je stala popolnoma ameriška Pullmanova garnitura z ogromno lokomotivo, kakršne vozijo tam preko na Pacifiku: Pullmanova garnitura Maršala Fara-Dzonga. Maršal Fara-Dzong je zavzel staroverske utrdbe Ki-Anga na čelu svoje slavne armade po štirideseturni krvavi kanonadi. Trdnjava se je predala maršalu na milost in nemilost. Samo svinčeni rudnik (sedem kilometrov južneje), se ni hotel udati. Do treh popoldne so ropotale v smeri rudnika mitraljeze, a potem je vse utihnilo.

Maršal Fara-Dzong je sedel v salonu svojega srednjega Pullmana, poslušal mitraljeze v monotonosti dežja. Kaplja za kapljo je polzela po steklu okenskih četverokotnikov, dež je pršel nadležno, kakor v parnem mlinu moka. Fara-Dzong, zmagovalec in junak dneva (ki je še v času rusko-japonske vojne kradel po mandžurskem bojišču zlate ure in prstane), je bil truden. S svojimi stoosemdvajsetimi kilogrami je dremal kakor mesarska doga, dihal je globoko in astmatično: simbol salaste in mastne mešanice moloha. Bili so tu pri njem visoki cerkveni dostojanstveniki pred nekoliko minutami in izročili so Maršalu v znak priznanja Najmodrejšega Protektorata sedem in pol kilogramov težko masivno figuro zlatega Budhe, poklonitev cerkve Zmagovalcu. Tudi Doyen konzularnega mednarodnega zbora Monsieur Philippe je bil pri Maršalu v avdijenci: gospod v bobrovem krznu s špansko podolgovatima čeljustima in z dvema pasjima grabežljivima podočnjakoma. Njegova Ekscelenca Minister Plenipotentiaire Monsieur Philippe, ga je opozoril v imenu svoje Visoke Vlade in v imenu Mednarodne Kolonije kot njen reprezentant in najstarejši član po letih, da uživa bolnica španjolskih Dominikancev (dasiravno leži izven evropske zone), vendar polno pravo eksteritorialitet, in da bi vsaka pa tudi najmanjša prekršitev teh

znanih in z izkustvi utrjenih konvencij Mednarodnega prava mogla imeti nedogledne posledice za obe Visoki Sili: za Njegovo Carsko Veličanstvo Maršala Fara-Dzonga z ene, kakor tudi za Vlado Republike Monsieura Philippe-a (in za vse ostale oblasti, ki jih ima on čast zastopati po činu svojega sedeminpetdesetega leta) z druge strani.

N. E. Monsieur Philippe se je razgovarjal s Fara-Dzongovim adjutantom generalom Petrom Leonovičem Morgensom, ruskim emigrantom, ki je, ko je bil pilot v maršalovi službi, rešil maršala gotove smrti in postal tako general in osebni adjutant krvoloka, pred katerim je drhtelo sedem provinc. Maršal Fara-Dzong je sedel v rdečem plišastem naslonjaču, ločen od prednjega dela salonskega Pullmana z dragoceno z zlatom pretkano zaveso, tako da je gledal v velikem kvadratnem zrcalu glavo Njegove Ekscelence Monsieur Philippea, kako se sklonjena nad zemljepisnimi kartami po pasje reži od notranjega globokega nemira: Monsieur Philippe se smehlja kakor ščene, a general Peter Leonovič Morgens govori tako dovršeno francosko, kakor da igra rummy; prisluškujoč poedinim glasovom neznanega jezika, je Maršal Fara-Dzong občutil za svojega generala Morgensa nejasno in istočasno čudovito simpatijo; neke vrste topli zanos, kakor ga občutijo gospodarji za svoje pse, kadar mahljajo pred njimi z repom. Naložil je to rusko propalico neko noč v svoj voz kakor utopljenca, a pokazalo se je, da je našel svojega najzvestejšega psa v tej srečni noči. Kdo bi se francosko razgovarjal s temi evropskimi lopovi, kdo bi organiziral topničarstvo in zrakoplovstvo, kdo bi se razgovarjal in vodil njegovo mnogostransko knjigovodstvo, a posebno njegove intimne račune z »Honkong and Shanghai Banking Corporation«?

— Kaj je z rudnikom, Morgens?

— Ob treh in sedem minut sta dva konjeniška eskadrona vzpostavila v rudniku red! Sedemnajst glav visi na vhodu v električno centralo!

— A kaj je z Dzu-An-Kingom, Morgens?

— Podpisal sem nalog ob dveh, Vaše carsko Veličanstvo!

— In kaj?

— Vaše carsko Veličanstvo — vse je v redu!

— Hočem videti, Morgens.

General Peter Leonovič Morgens se je priklonil Maršalu v pasu globoko kakor britev in odšel z voza. Po dveh minutah se je povrnil s košaro spleteno iz trstja, ki je bila še mokra od svežega dežja. Košara s pletenim pokrovom je bila plošnata in okrogla, v kakršnih hranijo v južnih krajih smokve. General Peter Leonovič Morgens je postavil košaro na marmorno mizo in je obstal kraj Maršala nepremično in strogo. Vse tiho. Čuti je bilo dež na pločevinasti strehi Pullmana, a eden izmed kuharjev v prvem vozu je tiho pel staro pozabljeno tibetansko pesem.

Naslonjen v rdeč plišast naslonjač je mignil Maršal z desnim kazalcem v znak generalu, da odpre košaro. General je žvenknil z

ostrogama, se sklonil ponovno v pasu kakor britev in oprezno dvignil ploščati pokrov, kakor da odpira omot svežih banan. V žaganju z murvnim listjem, krvava in že pomodrela, je ležala tu glava generala Dzu-An-Kinga. Skozi nosnice mrtvega generala je bila potegnjena žica, a levo oko je gledalo sivo, brezbarvno, kakor oko crknjene ribe. Maršal Fara-Dzong se je pomaknil k mizi, sklonil se do košare in prijemši žico, ki je bila speljana skozi nosnice, je dvignil glavo Dzu-An-Kingovo in jo tako držal v roki. Od sokrvice in žaganja se je prilepila z usirjeno krvjo na goltanec črna zmes, ki se je z murvinim listjem v košari do Dzu-An-Kingove glave izvlekla kakor izpljunjena guma za zvečenje. Vse to je trajalo precej dolgo. Maršal je gledal krvavo glavo Dzu-An-Kingovo, generalovo gnilo ribje oko, one pomodrele krvave ustnice, a nato je počasi in previdno spustil Dzu-An-Kinga v žaganje in zadovoljno rekel dve edini angleški besedi, ki ju je znal: All right!

— All right, Morgens! Dzu-An-King je razpisal na mojo glavo petindvajset tisoč dolarjev! Pribijte ga na glavnem trgu na telefonski drog! Tiskajte oglase, da Dzu-An-Kinga ni več! All right!

Dež. Tovarniške ograje. Mrak. Ogenj iz gorečih tankov angleške petrolejske družbe. Blatna glavna ulica z raztrganimi reklamami. Konjeniški eskadron je nesel glavo generala in upornika Dzu-An-Kinga po mestu in pribil to dragoceno trofejo na glavnem trgu ob zvoku trobent in hrzanju konj. All right!

Pullmanova garnitura Fara-Dzongovega vlaka se je vlekla skozi noč polagoma, puščajoč za seboj zaspale in nerazsvetljene postaje na dolgi hriboviti progi. Generalu Petru Leonoviču se ni dremalo; a čutil je, da je za vsak konkretni posel nesposoben. Sedel je nad referatom, ki ga je moral izdelati po nalogu maršala o politični prognozi kaotičnega gibanja v južnih krajih; referat za ameriške šanghajske bankirje, vprav podlo špijonsko delo. Misli generalove so se kadile krvavo in trudno. Mislil je o Kitaju, o svojem hrepenju za tem Kitajem, o katerem je sanjal še v gimnaziji, kakor o sliki na čajnem zavitku: v onem davnem, gimnazijskem Kitaju je cvetel lotos, mostovi so bili rdeče lakirani, a mandarinini so poslušali slavce in gledali poln mesec na črešnjevi veji. Svileni lampijoni v mraku, tišina lirike, džonke z bambusovimi jarboli in jadri iz štorja.

Iz vseh teh fazanov, pagod, mesečine in cvetja, kaj je nastalo? Pijani blues v diplomatski četrti z ameriški lajdrami na čajanki pri kakem konzulu ob igri citer, saksofona in lesenega zamorskega bobna iz Konga. Tunguške hijene in špijoni v maršalski obleki, z zlatom galonirani z belim labodjim perjem in konjskimi repi. — Smrdljiva jajca za priboljšek; špijoni, katerim poganja krvnik podgane v črevo z razbeljenim železom.

V neki južni luki, ob priliki neumne poulične demonstracije, ko je Morgens s svojim eskadronom pričel streljati v maso, si je neki človek iz mase odsekal svoj kazalec in je s tem odsekanim,

krvavim kazalcem, kakor s pisalom, napisal na leseno desko aktualno znano politično parolo. Peter Leonovič Morgens je sedel nad svojim referatom in urejeval ta zopni statistični material o agrarno-fevdalnih odnosih v severnih provincah, o tem, kako je center prenaseljen in industrializiran in kako se med inteligenco na jugu pojavljajo sindikalne parole z Washingtonovimi republikanskimi tezami, ko se mu zazdi, da je peresnik med njegovimi prsti oni krvavi odsekani kazalec neznanega človeka iz mase! Z refleksivno kretnjo je odvrget ta krvavi prst in šele ropot peresnika, ki je treščil ob steklo, ga je prebudil v stvarnost. Voz je lezel počasi, oprezno, s hitrostjo osemdesetih kilometrov in skozi okno je bilo videti kako padajo ognjene parabole isker počasi in težko iz dimnika lokomotive. Za z zlatom pretkano zaveso je smrčalo Njegovo Carsko Veličanstvo Maršal Fara-Dzong. Morgens je vstal, začutivši nujno potrebo, da si umije roke. Dolgo je tedaj umival svoje roke pri umivalniku, polil jih je z jako raztopino lizola in mislil o Dzu-An-Kingovi glavi in o tem, kako je bila žica, ki mu je bila izpeljana skozi nosnice, prav za prav rjasta.

Komično! Za Dzu-An-Kinga ni bilo nobene nevarnosti več, da se zastrupi!

Sedel je nazaj k mizi in pričel prepisovati šifre po rubrikah, a nato je vzel zadnjo številko »Daily Workera« in se izgubljal v nekakih meglah o Sorelovi »Action Directe«, o mitraljezah, Moskvi, o Konfutseju, Budhi in Kristusu. Odvrget je časopis. Izprehodil se je nekolikokrat po vozu. Občutil je, kako raste v njemu nemir. Odprl je okno. Zunaj je padal sneg z dežjem, bilo je vse sajasto. Zaprl je okno, vzel radijske slušalke in vključil aparat.

Radio Šanghaj! Hotel Esplanade: Marš Mayerbeerovih Hugenotov. Hotel Continental v Honkongu: La Rose blue, blues. Bangkok! Hotel Carlton: Valencia. Črni ogromni prostor in praznina. Javlja se nekaj prekoceanski brod, neka sibirski ruska postaja tipka šifrirani Morse, a v ozadju vedno eno in isto: Bangkok! Hotel Carlton: Valencia!

Peter Leonovič Morgens, ki živi že celih petnajst let v pokoljih in smrti, v vonju trupel in smradu smodnika in krvi, je začutil potrebo po tistem modrem prostoru. Po zvezdnati oceanski noči, po razsvetljeni luksuzni ladji, kjer pleše gospoda v fraku čarlston in kjer je vse na svojem mestu: i besede i oprsniki i kretnje. O da bi mogel sedaj oditi v toplo kalifornijsko mesečino, kjer cveto oranže, in kjer brze razsvetljeni Cadillac-i v drevoredih palm in kaktusov! Tam preko smrči ta krvavi bivol, Njegovo Carsko Veličanstvo Fara-Dzong, zlati, sedem in pol kilogramov težki masivni Budha se blišči v refleksu svetilke (na vprav isti mizi, kjer je danes stala Dzu-An-Kingova glava), iskre padajo, voz počasi hropi po vijugah, slišati je, kako joče parni stroj, a Hotel Carlton v Bangkoku igra Valencijo. Danes je držal v roki Dzu-An-Kingovo glavo, a jutri bo neki Dzu-An-King držal v roki Fara-Dzonga, potem zopet

Fara-Dzong Dzu-An-Kinga in tako glava glavo, glava glavo, brezkončno in brezupno. In vedno bo tako padal dež, bodo hropele lokomotive in brenčale daljne Morsejeve šifre v Radiu kakor moskiti tropskih noči: zi-zi-zi! A v tem duhu trupel, smrdljivih jajc, masla in dima, povsod tam, kjer pišejo kitajske besede z odsekanimi kazalci, bo on hrepenel po razsvetljenih hotelih, po dolarjih, po zvezdnatih nočeh, po glasbi. Vržen tako v naslonjač, s preko plišastega naslona sklonjeno glavo, s slušalkami na ušesih, je vzel general Peter Leonovič z mize svoj browning in, ko je obliznil bleščečo cev kakor otrok, kadar sesa cucelj, se je ustrelil v usta.

B. K.:

KNJIŽEVNOST O VASI IN KMETU

Literatura tako zvanega narodnega prebujenja se je pri nas kakor pri večini slovanskih narodov razvijala na kmečki osnovi, ker naše meščanstvo v prvi in drugi polovici preteklega stoletja ni bilo toliko močno, da bi ji lahko vtisnilo kakšen poseben in samostojen značaj. Zato pa je na tej književnosti ostavilo precej svojih senc. Jurčič je kot nasprotje slovenskemu malomeščanu svoje dobe (škricu) kmeta na eni strani idealiziral, na drugi pa karikiriral, iskajoč kmetских originalov, nikoli pa ga ni analiziral. V tem je prav tako puhel in prazen, kakor vsa takratna malomeščansko-čitalniška javnost, ki se je z Bleiweisom na čelu šla »narodno prebujenje«. Jurčičev »Sosedov sin« je pozitiven višek, preko tega se niso mogli povzpeti. Vse je šlo nižje, včasih (Koder) celo daleko nižje. Vsekakor pa je značilno in omembe vredno to, kar vemo danes o Jurčičevem snovanju »Rokovnjačev«. Ko je Kersnik po umrlem Jurčiču nadaljeval njegov roman »Rokovnjači«, mu je pisal Levce: »Te dni smo se pogovarjali v mali družbi o Rokovnjačih. Dr. Vošnjak je bil te misli, da bi se Rokovnjačem poiskal izvor v socialnem vprašanju (podčrtal K. B.), tudi z Jurčičem je govoril o tej stvari, a Jurčič o socialnem vprašanju ni hotel ničesar vedeti. Njemu so bili navadna tatinska družba...« Tudi Levcu je Vošnjakova misel ugajala, četudi se iz naslednjega stavka, ko govori, kako bi s tako obdelavo rokovnjači »bili na vse zadnje še »mučeniki« našega socialnega in državnega reda«, spozna, da je mislil to bolj čuvstveno. Vendar je treba njemu kakor Vošnjaku to v dobro šteti, prav tako Kersniku, ki mu je bila ta ideja všeč, četudi je praktično pri nadaljevanju ni uresničil. (Gl. Prijatelj: Kersnik in njegova doba.) Jurčič kot najjačji zastopnik naše literature tiste dobe je živ primer, kako je »napredni«, narod prebujajoči malomeščan gledal na družbo in njene probleme. Teoretik in mentor naše literature tiste dobe pa je bil Fran Levstik, ki ji je v »Potovanju od Litije do Čateža« napisal ves program. To je program naše nacionalno prebujajoče

literature, ki ga je ravno skušal praktično uveljavljati Jurčič. Levstik v njem predvsem poudarja čistost jezika in snov, kar vse skupaj najde pisatelj pri kmetu. Zato pravi, da bi »slovenski dramatik le same kmečke značaje lahko obrazil po življenju in naravi«, drugih ne, ker je gospoda vsa potujčena, lahkega »izobraženega pogovora za omikane osebe pa še nimamo«. Norčeval se je istočasno iz novih jezičnih skovank naših »panslavistično navdahnjenih« izobražencev itd. »Čas je, da bi se iz ljudstva zajemalo bolj kakor do zdaj... V narodu je snovi dovolj, vzlasti za šaljivo pisanje; ali da se ne zgradi kaka zmes brez okusa, zopet opominjamo: učimo se jezika iz ljudstva!« Vendar se to ni zgodilo v tisti meri, kakor bi bilo potrebno. To je deloma zakrivil Levstik sam, ker je v narodu, ki ni bil nihče drugi kot slovenski kmet, videl snov »zlasti za šaljivo pisanje«. Pri motivih, ki jih priporoča za roman, pa se v zadnjem stavku prav za prav tudi skriva neko usmerjeno gledanje na nekatere pojave kmečkega življenja. »Celo rokovnjači in deseti bratje so narodna lastnina, akoravno, vzlasti prvih, nihče ni vesel.« On je s tem sprejemal rokovnjače s pridržkom in predsodkom, Jurčič pa je šel samo korak naprej in videl v njih samo tatinsko družbo. Levstik jih je sprejel samo, ker so pojav v slovenskem življenju in ker lahko nudijo zanimivo snov za slovenski roman, branil pa se jih je, kakor smo slišali, kot socialen pojav.

Cetudi Kersnik ni realiziral Vošnjakovega predloga v nadaljevanju Jurčičevih »Rokovnjačev«, pomenita vendar njegovi povesti »Testament« in prva polovica »Očetovega greha« v popisovanju kmečkega življenja znaten korak naprej. Kersnik je bil že sam idejno naprednejši duh in pri njem nam je iskati prve početke analize kmečkega življenja. Res, da je vse šele v zelo majhnem okvirju, toda nasproti Jurčiču, ki ga pri nas po krivici povzdigujejo na račun Kersnika, je treba poudariti, da je za svojo dobo Kersnik kot popisovatelj kmečkega življenja v omenjenih delih vendarle močno nad narodno-idealizatorskimi tendencami Jurčiča. Toda niti ne samo to. Kersnik je tudi v ostalih delih kot pisatelj veliko vernejše zrcalo svoje dobe, kot kdorkoli drugi. Nekatere njegove povesti lahko služijo kot material za studij takratnih naših razmer. Jurčič se je v svojih delih življenju oddaljeval, Kersnik se mu je skušal približati. Njegovo delo je umetniško in kulturno zgodovinsko trajnejše vrednosti od Jurčičevega. Kersnik je za svojo dobo po svojih literarnih delih gotovo najnaprednejši duh med takratno slovensko malomeščansko inteligenco. Toda če vse to primerjamo z istočasnim razvojem in dogodki v Evropi, vidimo, kako daleč zadaj smo bili, kako prav za prav že od vseh početkov samo capljamo za drugimi in smo vedno v zamudi. Pri zaostalosti razmer in konservativnosti slovenske mentalitete, ki je res ena izmed osnovnih lastnosti »naše narodne biti«, se ne smemo čuditi, da je naša književnost o vasi in kmetu po Kersnikovi smrti šla za Jurčičem in ne za njim.

Finžgarjev »Divji lovec« in Govekarjeve dramatizacije to jasno izpričujejo. Hans Wurst slovenske dramatike je na oder postavljen »kmečki original«, kakor si ga predstavlja in kakor ga vidi slovenski purgar. Finžgar je šel od narodno-kmečkega idealiziranja h katoliško-kmečkemu idealiziranju. Pri njem prevladuje v poznejših delih (»Veriga«, »Razvaline življenja«) moralna tendenca. Cvetko Golar se je v »Dveh nevestah« povrnil h karikiranju kmeta, četudi je »Vdova Rošlinka« obljubljala zaradi nekaterih pristnosti, da bomo kmalu prišli vsaj tako daleč, kakor Anzengruber v svojih boljših delih. Pri Kersniku, bi dejal, da je edini navezal Anton Novačan. V uvodni, programatski »skici« prvega dela »Naše vasi« nam že nakaže nasprotje med kapitalizmom in kmetstvom, prav tako pa med kmetom in delavcem. Razvijajoči se kapitalizem dobiva pri nas novih delovnih sil iz kmetijskega ljudstva. V teh ljudeh vidi Novačan nekakšne izobčence, ki niso ne kmetje ne delavci (gl. str. 24. Naša vas I. d.). Tudi razredna tendenca že prihaja do besede, četudi še vedno v okviru slovensko-nemške narodnostne borbe. Toda zanimivejši kakor stavek o »grajskih stolpih in fabriških kaminih«, ki izmzgavajo slovensko ljudstvo, je odstavek, v katerem popisuje Novačan srečanje delavcev in kmetov.

»Približajo se vasi. Pred hišami se hladijo plečati gospodarji polnih lic in široke volje.

— Dober večer! pozdravljajo delavci.

— Bog ga daj, dobrega!

— Se hladite?

— Hladimo se!

In ko odidejo mimo, se smejejo gospodarji in govorijo od soseda do soseda.

— Franc je silno shujšal. Kakšen je bil pred nekaj leti! Vso vas je krotil.

— Fabrika ga je vzela.

In hvalijo na tihem Boga, da imajo svoj dom in okoli njega po dvajset oralov dobro obdelane, rodovitne zemlje.»

V tem kratkem odstavku je prikazano družbeno-gospodarsko nasprotje med tovarniškim delavcem in zemljo posedujočim kmetom in pa kmetovo nazorno spoznanje, kako tovarna izžema bivšega kmečkega človeka. Dobro psihološko je prikazano, kako se kmet iz bojazni pred kapitalističnim izžemanjem delavca zabuba v svoj dom in zemljo. Hvali na tihem boga, da ima vsaj to, delavec, ki je šel mimo njegovega doma, nima ničesar. Za vsem tem pa se skriva še strah, ki po pravici grozi marsikateremu kmetu, da namreč tudi on kaj lahko pride v podoben ali celo isti socialni položaj kakor delavec, zlasti danes. Novačanove povesti so, pa še kljub temu nadaljevanje idealiziranja vasi, razume se seveda na »modernejši« način. Približujejo se idealiziranju vasi, ki bodi pozitivno kulturno nasprotje mestu. Novačan je to po vojni nekaj časa zagovarjal v politiki (tednik »Naša vas« in »Re-

publikanec»). Skušal se je približati celo kmečko-razredni zavednosti, ko je v članku »Matija Gubec« pisal takole: »Šele genijalna glava stubičkega kmeta, Matije Gubca, je dala geslu »Stara pravda« globlji, čisti socialni, čisto stanovski, če hočete, čisto razredni (podčrtal Novačan) pomen. — Matija Gubec... je postavil ves puntarski pokret na široko socialno razredno kmetisko podlago.« Šveda so to zdaj za N.-a — tempi passati.

Kot zgodovinsko-kmečki roman je treba omeniti Pregljeve »Tolmince« in »Štefan Golja in njegovi« in kot najboljše delo narodno probujajoče književnosti Levstikovo »Gadje gnezdo«. Pregelj gleda na probleme vasi katoliško-moralno in religiozno. Umetniško spopolnjuje v katoliško-kmečki literaturi Finžgarja i. dr.

Zanimiva je tudi Meškova drama »Pri Hrastovih« in to radi mestoma izrazito naturalističnega prikazovanja kmečkega življenja. Zdi se, kakor da se sicer povsem lirični in k sentimentalnosti nagnjeni pisatelj ni mogel osvoboditi vpliva resničnega kmečkega življenja. Literarno je bilo delo bržkone napisano pod vplivom Tolstega drame »Moč teme«. Tendenca je katoliško-etična. Tu na koncu pregleda pa moramo predvsem omeniti Juša Kozaka, ki je kot avtor romana »Šenpeter« preko »Belega macesna« do »Lectovega gradu« napravil za slovensko kmetisko socialno književnost tako idejno kot oblikovno od vseh največji razvoj. »Lectov grad« je prav gotovo ena izmed najlepših slovenskih kmečkih povesti. Z njo je Kozak prelomil s tradicijo.*

To bi bilo menda najvažnejše in najznačilnejše iz slovenske književnosti o kmetu, kar je bilo napisano v preteklosti.** Iz vsega navedenega bi kljub pestrosti, ki vlada v tej književnosti, vendar lahko razdelili vsa dela v dve vrsti, in sicer po njih ideologiji: v liberalno malomeščansko in v katoliško-konservativno književnost.

*

Miško Kranjec, o čigar romanu »Življenje« smo nekoliko podrobneje govorili že v prvi številki »Književnosti« in opozorili na nekatere ideološke, socialni književnosti nasprotujoče si strani, je tudi prelomil z dosedanja konservativno smerjo, a se pri tem prav za prav ni niti priključil niti naslonil na tako zvano malomeščansko-liberalno smer, katerima je obrnil hrbet že Juš Kozak v »Lectovem gradu«. — V obeh njegovih delih je že nakazano novo, resničnosti življenja se približujoče stremljenje, četudi ga uokvirni v romantično in idealistično povzdigovanje kmečke zemlje. Narodnostne tendence, kakor jo imamo še pri Novačanu, tu ni več. Ostala je prav za prav še samo v romantično kopreno zavita kmečka razredna zavest, ki pa se oklepa zgolj zemlje in

* Poročilo o njegovi zadnji knjigi »Celica« prinesemo prihodnjič.

** Tavčarja, Detelo i. dr. smo hoté izpustili, ker v socialno-idejnem smislu niso prinesli nič novega, kar bi se idejno razlikovalo od nas omenjenih pisateljev.

niti prav za, prav ne išče kakšnih tesnejših vezi z ostalo družbo. Prepuščena sama sebi je napram vsemu nekmečkemu nezaupljiva in malodostopna. To je vsekakor zelo značilna lastnost kmečkega človeka, izhajajoča iz njegove ekonomske navezanosti na tisti majhni košček zemlje, ki ga sme imenovati kot svojo zasebno lastnino, košček na tej zemlji, s katerega ga po njegovem mnenju ne sme nihče pregnati. Zemlja kot osebna lastnina kmetova je tisto oporišče, ki se ga krčevito drži kmečki človek, včasih zavedno, včasih podzvedno, kot edino pribežališče pred svojimi nasprotniki v družbeno-ekonomskem smislu. Tako rekoč njegova razredna trdnjava.

Vomberger je skušal v »Vodi« pokazati kmečko življenje s satirične strani, a je mestoma (Tinče) zašel v karikiranje. Njegovo delo je še vedno precejšnja zmes vseh dobrih in slabih strani naše kmečke igre preteklosti, ki se naslanja — ne vedno na dobre — tuje vzore. Županova omejenost na eni strani in prebrisanost na drugi strani, Knetova ošabnost, Jakopičeva navdušenost za javni blagor občine itd. mestoma dobro označujejo vaško okolje. Stari naš greh pa je, da v veseloigrah radi ravno pri kmetu preidemo v karikiranje, četudi bi bilo gotovo zanimivo analizirati in pokazati vzroke teh različnih kmetovih lastnosti. Tudi Vomberger ni mogel v svoji veseloigri preiti nekaterih strani kmečkega življenja, ki so jih ravno pri Zuckmayerju nekateri tako strašno napadali. Zlasti tistih, ki naj bi »žalile slovenskega kmeta«. Ker, če bi bili pravični, bi morali priznati, da tako idealno in pozitivno orisane kmečke osebe kakor je v »Veslem vinogradu« kmet Veba, ni v celi Vombergerjevi igri. Nikakor ne grajamo s tem Vombergerja, temveč hinavščino gotove kritike, ki je pokazala svojo nedoslednost odnosno enostranost in preračunanost. Govora, kakor ga govori Veba v II. d. o vinu in kmečkem življenju, ni v slovenski kmečki dramatik. Izgleda, kakor da zdravo prešernost teh ljudi razume le tisti, ki je iz vinogradniških krajev doma. Zanimivo je pri tem primeru dognati, kako podobne gospodarske in socialne razmere dajejo podobne ljudi, običaje in značaje. Zato ni tako strašno nemogoče, da bi dolenski kmet ne mogel biti podobnega značaja, kakor je renski. Podobne socialne okoliščine dajejo v osnovi podobne ljudske značaje. Zato tudi dr. Šmalc ni napravil nobenega tako strašnega greha, da je »Veseli vinograd« postavil na dolenska tla. Nič posebnega niso videli naši kritiki v predstavah Anzengruberjevih ljudskih komedij med slovenske kmete. Vsekakor je treba tukaj omeniti zlasti »Slabo vest«, ki nikakor ne prikazuje glavnega junaka v kaki simpatični luči. Saj tako rekoč trguje s slabo vestjo svojega sorodnika in pri tem uganja hudo terciarsko pobožnost, ki pri nekaterih slovenskih ljudeh res ni nevsakdanja lastnost.

Kačev »Grunt«, mimo katerega je šla naša dnevna in revijska kritika po krivici z nekim čudnim molkom, popisuje življenje kmečke hiše skozi tri generacije. Najstarejšega očeta Matijo Ko-

lenca označi prav za prav samo uvodoma, in to precej kratko in bolj »prigodniško«, ko se starec spominja svojega očeta in Napoleona, pa tudi starejših prednikov, ki so bili vsi puntarji. Škoda je, da pisatelj ni pokazal tega starca v zvezi s slovenskimi kmečkimi tabori prejšnjega stoletja, ker bi dobili tako jasnejši kmečki lik, ki bi bil neposredno povezan z našo politično zgodovino. Pozneje je to skušal pri Toni (narodnostne borbe tik pred vojno), vendar tudi tam ni prišlo do kakšnih globljih prikazovanj. Slovenska narodna zavest se je pri kmetu razvijala pod težkimi okoliščinami in ni dobila tiste oblike, kakor so jo videli slovenski malomeščani in meščani, ki so vodili to prebujenje. Zadržanje našega kmečkega ljudstva ob atentatu in izbruhu svetovne vojne po ogromni večini ni bilo nacionalno tako »idealno«, kakor se to kaj rado danes poudarja, saj se tudi njegova dva politična voditelja, klerikalna in liberalna stranka, nista zadržali tako, da bi lahko vzpodbudno vplivali v tej smeri; bilo je namreč ravno nasprotno, razen nekaj častnih izjem posameznikov. Ravno pri tem zgodovinskem obdobju bi bilo zanimivo analizirati zvezo kmetovega nacionalnega prebujenja z njegovimi gospodarskimi potrebami. Za neposredno dobo pred vojno je do zdaj še najboljše delo v tem smislu Krajgherjev roman »Kontrolor Škrobar«. Pri nas se kaj rado primerja ta roman z Bartschevim delom »Zwölf aus der Steiermark« in se očita avtorju, da zaostaja za Bartschovimi popisi Slovenskih gor. To je vse lahko mogoče, toda ves Bartschev roman ne odtehta drugih, važnejših vrlin, ki jih ima v primeri z njim Krajgherjev »Kontrolor Škrobar«. Krajgher ni hotel samo idealizirati, ampak pokazal je na življenje, kakršno se živi. Poleg drugega je podal tudi kritiko. Nacionalna politika podeželskih intelektualcev kot eksponentov takratnega slovenskega meščanstva in malomeščanstva je prikazana tako živo in jasno, kakor še mogoče v nobenem slovenskem političnem romanu. Tudi kmeta ne gleda Krajgher s ptičje perspektive kakor naši pisatelji-romantiki, ampak skuša biti pri njem na zemlji. Nič zato, če se Krajgher kaj rad ustavlja pri erotičnem življenju svojih junakov in junakinj; v tem je treba videti pisateljev odpor proti polizani posilimorali, s katero naša literatura kaj rada frizira svoje junake. »Kontrolor Škrobar« postaja danes spet aktualen in šele naša doba ga bo ocenila, kakor mu po vsej pravici gre. Vsekakor bo izšel mnogo častnejše kakor marsikaj drugega, kar se mu je nasproti postavljalo. Že danes je najboljše in skoraj edino kolikor toliko zanesljivo »zgodovinsko« poročilo o naših predvojnih političnih razmerah v majhnih trgih in vaseh Slovenskih gor.

Kač ni mogel iti mimo dogodkov štirinajstega leta, kakor je prešel vse tisto, kar se je zgodilo pred tem. Do atentata na avstrijskega prestolonaslednika opisuje kmečko življenje samo, kolikor se tiče neposredno kmetovega gospodarskega in družinskega življenja. Tako rekoč nečasovno. Zato ima človek vtis, kakor da pred atentatom njegovi kmetje sploh niso imeli stika z življenjem

izven svoje vasi, odnosno kakor da tudi v svoji vasi niso živeli svojega političnega življenja. Narodnostni moment stopi v kmetu Tonetu nenadoma, nepričakovano, četudi je v resnici imel svoj razvoj. Tudi o prevratu 1918. l. piše z nacionalistično tendenco novinarskega idealiziranja, kar roman zelo kvari. Pri vseh teh stvareh se vidi, da mu je neposredno pripovedovanje o kmečkem družinskem življenju bližje, kakor splošno gledanje in analiziranje iz modernih socialnih vidikov. Zato so najmočnejša poglavja tista, ki popisujejo družinske dogodke v Kolenčevi hiši. To so: slovo nezakonske matere od svojega otroka (str. 63), rojstvo zakonskega sina (psihološko izvrstna je asociacija, ko za trenotek misli oče, da bi bilo treba pravkar rojenega otroka potrositi z otrobi, kakor skoteno tele), zločin matere Mice in njeno strašno razočaranje pred sodnijo, ko izve, da je uničila plod v snahi itd. Povsod tod je Kač neposreden in zato najbolj prepričuje. Njegovo pripovedovanje je živo, prepojeno z živim kmečkim govorom, ki prinaša za književni jezik veliko novih izrazov o tem in onem. Ker se v podrobno analizo romana v tem članku ne moremo spustiti, omenjamo samo to, kar je najvažnejše. Kač je namreč dal svojemu romanu tale moto: »Prvo je grunt, za njim denar. Potem pridejo postave, Bog pa je najzadnji. Taka je kmetova postava. Nikjer ni zapisana, nikjer dovoljena. V vseh deželah, pri vseh narodih in v vseh verah pa je bila in bo ista, dokler je zemlja osebna last človekova.«

Kaj je grunt? Zemlja, ki je osebna lastnina kmetova. Če je to prvo, kakor pravi Kač, potem je gospodarstvo zemlje kot zasebne lastnine osnova kmečkega življenja in vse, kar sledi, je posledica tega. Vse ostalo je nadstavba. Zaporednost te nadstavbe je v Kačevem motu izredno jasno podana. Šele za denarjem pride Bog. Kač ne vidi v tem kakšne posebnosti slovenskega kmeta, ampak kmeta sploh, torej razredno socialna ugotovitev in ne nacionalna. Kač gre še dalje. Vse to je in bo tako, dokler je zemlja osebna last človekova. S tem je povedano vse in idejno je moto najgloblje mesto vsega romana. Praktično ga sicer v delu Kač ni manifestiral, ker ni vsestransko analiziral kmečkega življenja, kakor smo že opozorili, toda idejno ostane kljub vsemu lahko mejnik ne samo v Kačevem literarnem delu, temveč za našo socialno književnost sploh, če ga bo Kač (ali kdo drugi) v svojih naslednjih delih uporabil in uveljavil. Kač je v zadnjem stavku poudaril, da kmečka zemlja in kmečko gospodarstvo, v katerem vidijo nekateri pisatelji toliko »večnega« in nespremenljivega, da iščejo celo v njem temelje »nove družbe in nove kulture«, ni tako večnostno, da ne bi bilo spremenljivo. Vse, kar je, velja edino tako dolgo, »dokler je zemlja osebna last človekova«. Idejno je torej od vseh slovenskih pisateljev, ki so pisali o kmečkem življenju, s to izpovedjo prišel Kač najdalje, zdaj gre samo zato, da Kač ali tudi kdo drugi to idejo literarno praktično uveljavi. Kač ima vse predpogoje zato. Iznebiti se mu je samo treba inte-

lektualno-literarne navlake tradicije, ki mu pri »Gruntu« še ni dala tiste sproščenosti, kakor jo zahteva od pisatelja takšen moto, kakor si ga je zapisal. Uporabiti ta moto, manifestirati ga, pa se pravi v literarni obliki prikazati, da je kmečko življenje tako, kakršno je danes, samo nujno posledica »grunta«, to se pravi privatne lastnine in na privatni lastnini osnovanega kmečkega gospodarstva. S tem je povezano njegovo duševno življenje, predvsem religiozno. Ni religioznost pri kmetu primarna, ampak sekundarna, kakor pravi tudi Kač. Toda treba je najti in prikazati vse tiste momente, ki bodo dokazali in prepričali, da je v resnici tako. Vsako misel, vsako idejo je treba praktično uveljaviti, kajti edino potem ni samo »teorija«, ampak dejanje, življenje.

Slovenska socialna književnost mora svojo pozornost obrniti tudi na kmeta. Izogibati se je treba pri tem vsakega mehaniziranja in idealiziranja. H kmetu in kmečkemu problemu je treba stopiti brez predsodkov; malomeščanske in meščanske naočnike je treba odložiti, zato, da bo kmet v slovenski literaturi res dobil svojo pravo podobo, da ne bo govoril z jezikom, ki ga ne govori in mislil misli, ki jih ne misli. Idealistični pisatelji, ki so mu velikokrat pripisovali take misli in govore, so postopali kakor tisti fotograf, ki je hotel dati kmetu imenitno fotografijo, pa ga je fotografiral s cilindrom na glavi.

Prikazovati kmečko življenje tako, kakršno je, pa je seveda še premalo. Treba ga je analizirati in najti tiste danes še precej skrite korenike, iz katerih se bo nekoč res lahko razvilo nekaj novega, popolnejšega, kar bo lahko šlo vzporedno z ostalimi socialno progresivnimi silami človeške družbe. Kmet sam je malomeščan zemlje, treba ga je osvoboditi iz okov, pokazati mu je treba pot, po kateri naj hodi, toda še prej mu je treba vsestransko osvetliti položaj, v katerem živi, opozoriti na vsa nasprotja današnje družbe in na nasprotja neposredne kmečke okolice še posebej. Njegov pogled mu je treba zbistriti, vse predsodke odpraviti, ne pa mu z idealiziranjem ravno reakcionarnih strani ovirati in odvracati pogled na sile, katerim se mora pridružiti. Socialno književnost čakajo tu nelahke, a važne naloge.

Jože Kokalj:

SMERNICE MODERNEGA KMETIJSTVA

Na svetu živita dve milijardi ljudi. Tri četrtnine od teh, milijardo in pol, tvorijo kmetje. Prebivalci Kitajske, Indije, Afrike, južne in srednje Amerike in jugovzhodne Evrope so v ognomni večini kmetje. Kaj je kmet? Kmet je suženj zemlje, deloma živina, ki ne sme in ne more imeti nobenih kulturnih potreb. Njegov delež je prekomerno naporno telesno delo od zore do mraka, ki mu izpolnjuje celo življenje. Tako je povsod na kmetih živel rod za rodom,

tisočletja je z muko ril po zemlji in sanjal o boljšem življenju, ko ne bi bilo treba toliko in tako naporno delati pa bi vendar imel vsega zadosti. Rod za rodom je legal v grob, ne da bi se mu sanje izpolnile. Danes je prišel čas, ko te sanje lahko postanejo resničnost.

Kakor je stroj nastopil pred 150 leti v industriji in dal možnost, da se ročno delo zameni s strojnim, tako je v zadnjem desetletju nastopil stroj tudi v poljedelstvu svojo zmagoslavno pot najprej samo v nekaterih deželah, toda razširil se bo kmalu po celem svetu.

Ogromno razširjenje traktorjev v toku poslednjih 10 let v severoameriški Uniji je splošno znano. Število traktorjev se je v tej dobi povečalo za desetkrat od 100.000 na 1 milijon. Število kombajn-strojov (stroji, ki obenem žanjejo, vežejo, mlatijo in čistijo žito) se je v tej dobi povečalo od 5000 na 45.000. Znatno se je dvignilo tudi število tovornih avtomobilov v kmetijstvu, ki je znašalo l. 1928 po podatkih neke Hooverove komisije 600.000, a danes znaša gotovo okoli 800.000.

Kaj pomenijo te tri glavne številke: milijon traktorjev, 45.000 kombajn-strojov in okoli 800.000 tovornih avtomobilov? Te številke pomenijo veličastno tehnično revolucijo v metodah in načinu kmetijske produkcije. Slična tehnična revolucija se je izvršila tudi v kmetijstvu Kanade, Argentini, Avstralije in severne Unije. V severni Uniji pred šestimi leti še niso producirali traktorjev. L. 1923 so jih izdelali doma 14.000, l. 1931 že 82.000, v najbližji bodočnosti pa bo znašala produkcija traktorjev v severni Uniji četrto milijona letno. Produkcija kombajn-strojov je znašala l. 1931 5000, l. 1933 pa bo znašala že 75.000.

Ta tehnična revolucija se more po svoji važnosti za bodočnost kmetijske produkcije primerjati samo z ono, ki se je izvršila v metodah in načinu industrijske proizvodnje z izumom parnega stroja in stroja za tkanje pred 150 leti, ko so na temelju teh izumov nastale velike tovarne in sploh moderna veleindustrija in je začela izumirati rokodelska produkcija.

Uvedba traktorja v kmetijstvo pomeni, da se dosedanja pogonska sila konj, volov, človeške roke, zamenjajo z neizmerno bolj dovršeno pogonsko silo. Ta nova pogonska sila — traktor — iz temelja menja brzino procesa kmetijske proizvodnje in omogoča uvedbo mnogo bolj popolnih priprežnih strojev. Naš kmet zorje s svojo primitivno pogonsko silo — parom volov — in s primitivnim plugom en oral (pol hektarja) na dan. S traktorjem se na dan zorje lahko tudi stokrat več. Že pred leti je za poljedelski veleobrat Gigant znašal rekord 97 ha. Obenem pa traktor globlje orje in zemljo bolj drobi. Samo s tem se pridelek dvigne za eno četrtno.

Uvedba strojev v kmetijstvo je silno dvignila produktivnost kmetovega dela. Amerikanci računajo, da je danes produktivnost človeškega dela v kmetijstvu (računajoč produkcijo sena, krompirja, koruze in pšenice) petnajstkrat večja kot je bila pred 80 leti. Torej za delo, za katero je kmet takrat rabil 15 ur, rabi danes samo eno uro, seveda če dela vse z najmodernejšimi stroji. V posameznih

slučajih se je produktivnost dela še mnogo bolj zvišala. Za žetev 20 ha s srpom je treba 200 žanjic en dan, a z najmodernejšim žetvenim strojem samo 2 delavca. Tu se je produktivnost človeškega dela povečala za stokrat.

Radi zvišane produktivnosti človeškega dela so se posebno v prekomorskih deželah privajale kulturi vedno nove površine, ki so bile do tedaj neobdelane, obenem pa se je povsod dvigal povprečni donos na hektar radi boljše obdelave in vedno večje uporabe umetnih gnojil. Posledica je bila, da je produkcija rasla od leta do leta. Svetovna produkcija pšenice (brez Rusije, Kitajske in Turčije) je znašala letno:

v letih 1909—1913	822 milijonov q
leta 1924	840 milijonov q
v letih 1925—1929	960 milijonov q
leta 1930	1000 milijonov q

Traktor in sploh kmetijske stroje je mogoče uvesti samo na veleposestva. Amerikanci računajo, da je mogoče racionalno izkoristiti traktor samo na posestvu večjem od 200 ha, po računu ruskih strokovnjakov pa se traktor najracionalneje izkoristi šele na veleposestvu, večjem od 1000 ha. Zato so se mašinizirala v zadnjem desetletju samo veleposestva, mali kmet pa je ostal pri svojem primitivnem produkcijskem aparatu.

Dočim se je produkcija od leta do leta večala, je konzum padal radi vedno večje nezaposlenosti in zmanjšane kupne moči prebivalstva. Začela je nastopati — prvič v zgodovini človeštva — tudi obširna agrarna hiperprodukcija. Zaloge neprodane pšenice so postajale vsako leto večje in so znašale:

leta 1925	38 milijonov q
leta 1927	52 milijonov q
leta 1929	123 milijonov q

Posledica je bila, da so cene poljedelskih produktov začele vedno bolj padati. V Jugoslaviji je stal q pšenice:

leta 1925	400 Din
leta 1927	300 Din
leta 1930	200 Din
leta 1931	160 Din

Nastopala je vedno hujša agrarna kriza vzporedno z industrijsko krizo.

Veleposestva ta padec cen lažje prenašajo v primeri z malim kmetom, ker imajo mnogo nižje produkcijske stroške. Na to padanje cen veleposestva reagirajo tako, da se še bolj racionalizirajo, mašinizirajo in s tem še bolj znižujejo produkcijske stroške. Mali kmet pa na svojem posestvu ne more vpeljati moderne tehnike in zato ne more znižati produkcijskih stroškov. Prisiljen je, da se

vedno slabše hrani in oblači in da vedno bolj priganja k delu svojo družino, da bi iz zemlje čim več iztisnil in tako lažje konkuriral z veleobratom. Vse to pa mu ne pomaga dosti. Zato pada v vedno večje dolgove. Leta 1932 so znašali dolgovi slovenskih kmetov 1,5 milijarde, vseh jugoslovanskih kmetov 6 milijard, ameriških kmetov pa 750 milijard dinarjev.

Posledica vsega tega je nujen propad malega kmeta in nastanek kmetijskega veleobrata. Ta proces se že danes lahko opaza v Ameriki, v Evropi pa se na umetni način zadržuje z zaščitnimi carinami za kmete industrijskih držav, s preferencialnimi carinami za kmete agrarnih držav, z zakoni o zaščiti kmetov itd. Seveda so to samo umetni načrti zadrževanja propada malega kmeta, ki ne bodo dolgo držali. To priznavajo tudi naši kmetijski strokovnjaki. Tako piše dr. Turina Božo (Agronomski Glasnik št. 1—2 1933) sledeče: »Za nekoliko let se bo srečala na trgu naša primitivna agrarna proizvodnja z racionalizirano agrarno proizvodnjo Severoameriške Unije, Kanade, Rusije, Avstralije in Nemčije. Silno dovršenim strojem stavljamo mi naproti neproduktivno in neracionalno ročno in priprežno delovno silo. Proti ogromnim žitnim poolom in združnim mlekarnam, ki razpolagajo z ogromnimi kapitali, postavljamo mi malo pismenega neorganiziranega in siromašnega kmeta. A proti ogromnim farmam, sovhozom in kolhozom od 20.000—25.000 ha mi postavljamo kmetško posestvo s 4—6 orali zemlje. Predvideti konec te težke gospodarske borbe je zelo lahko. In kakor so v velikem delu izginili konji z ulic, jadrnice z morja, ročna delovna sila iz industrijske proizvodnje, tako mora izginiti tudi železni plug, a z njim tudi oblika malega kmetškega gospodarstva. Stroju se je umaknil človek v industrijski proizvodnji, stroju se mora sčasoma umakniti človek tudi v agrarni proizvodnji.«

Glavni pomen današnje agrarne krize je v tem dejstvu, da so milijoni malih samostojnih agrarnih gospodarstev na tem, da se žrtvujejo kapitalističnemu razvoju veleobrata. Rokodelska produkcija, ki se je stoletja ohranila v kapitalističnih deželah, je začela v sedanji svetovni gospodarski krizi izumirati. Sedanja svetovna kriza s svojimi katastrofalno nizkimi cenami agrarnih produktov nasilno ruši stoletja stare rokodelske forme obrata v kmetijstvu, da bi na njihovo mesto postavila kapitalistični strojni veleobrat.

Današnjemu malemu kmetškemu obratu so ure štete. Njegov konec je blizu. Že danes lahko vidimo, kako se pretvarja v kmetijski veleobrat. Ta proces se vrši na dva načina: na prvi način v kapitalističnem sistemu v severoameriški Uniji, na drugi način v socialističnem sistemu v Sovjetski uniji.

Tehnično revolucijo, ki se je izvršila v ameriškem kmetijstvu, so mogla izkoristiti samo veleposestva. Že prej smo videli, da se more traktor uporabljati po računu Amerikancev samo na posestvih, večjih od 200 ha. Takih posestev pa je v preteklem desetletju, ko se je tako razmahnila traktorizacija kmetijstva, bilo v Združenih državah samo 3,5%. Toda s traktorjem delajo tudi posestva,

večja od 70 ha, ki pa seveda ne morejo popolnoma izkoristiti delovne sile traktorja. Takih gospodarstev je bilo do zadnjega časa 18 %. Ostalih 80 % pa so sestavljala gospodarstva, manjša od 70 ha, ki niso mogla uporabljati traktorja. Iz tega sledi, da je bil traktor nedosegljiv za $\frac{1}{5}$ gospodarstev, ki so imela manj kot 70 ha zemlje, a velik del ostale petine ni mogel popolnoma izkoristiti delovne sile traktorja. Računajo, da se je tu izkoriščalo samo $\frac{1}{4}$ polnega iznosa delovne sile traktorja. Torej zraven enega milijona traktorjev je bilo $\frac{1}{5}$ kmetov farmerjev brez njega, a oni, ki so ga imeli, so izkoriščali samo $\frac{1}{4}$ njegove delovne sile. To je sijajen primer anarhije v produkciji in brezumnega zapravljanja delovne sile. Vzrok temu je privatna lastnina zemlje (razkasanost zemlje na majhna posestva), ki je postala največja zapreka razvoju produktivnih sil.

Toda traktor se ni ustavil na meji teh štirih petin posestev, ampak jih je začel nasilno rušiti. Mali kmet farmer še zdaleka ni mogel tako znižati produkcijskih stroškov kakor veleposestnik in zato tudi ne more uspešno konkurirati z njim. Posledica je beda pri navadnih farmerjih, vedno večja zadolženost in prodaja njihovih farm, ki se vedno bolj koncentrirajo v rokah veleposestnikov, ki se jim edino izplača kupovati zemljo. Dr. Turina Božo piše o tem (*»Agronomski Glasnik«* št. 1—2, 1933) sledeče: »V letih 1922—1929 je zapustilo svoje farme okoli 4 milijone farmerjev. Te manjše farme so pokupili kapitalisti in organizirali iz njih velike farme od 20.000 do 50.000 ha. Na teh površinah se gospodarji po vseh principih racionalne agrarne proizvodnje.« Ta proces koncentracije zemlje se ne bo ustavil. To vidijo vsi. »Departement of Labor« Združenih držav je pred letom dni v »Monthly Labor Review« objavil studijo o mehanizaciji ameriškega kmetijstva in prihaja med drugim tudi do sledečih zaključkov: Najbrž se bo že v nekaj letih vsa pšenica Zedinjenih držav producirala v ogromnih eksploatacijah z dolgimi vrstami strojev poslednjega modela po principu maksimum mehanične (strojne) sile in minimum človeške delovne sile. Enako morda v nekoliko manjšem obsegu velja tudi za produkcijo koruze. Sčasoma pa bo prišlo tudi do mehanizacije farm, specializiranih na proizvodnjo sadja, zelenjave itd., potem za živinorejsko in mlečno produkcijo.

Kam gredo oni farmerji, ki jih je veleobrat pregnal iz zemlje? Deloma se spet zaposlijo kot delavci dninarji na mehaniziranem veleposestvu, ali velika večina tu ne najde zaposlenja in gre v mesto, kjer povečujejo število brezposelnih.

Kmetijski veleobrat, obdelovan s traktorjem, si dela tako pot preko propasti in uničenja malih kmetov, in to uničenje se odigrava še z večjo surovostjo od one, ki je zadela rokodelce v primitivnem stadiju ustvarjanja velike industrijske proizvodnje. Propadli rokodelci so se takrat vsaj lahko zaposlili v tovarnah, propadli kmet pa danes nima kam iti. Ista usoda čaka prej ali slej tudi evropskega in med njimi tudi slovenskega kmeta. Njegov položaj je v

današnjem sistemu brezupen. Godilo se mu bo vedno slabše in nazadnje bo preganjan s svojega posestva in bo lahko vesel, če bo sploh mogel postati hlapec na kapitalističnem kmetijskem veleobratu.

Drugi način nastajanja kmetijskega veleobrata vidimo v Sovjetski uniji. Dočim se ta proces v kapitalističnem sistemu vrši v ostri konkurenci proti kmetijskemu maloobratu in se pri tem uničujejo najširše množice, ki v sedanji periodi nimajo niti možnosti zaposlitve v industriji, se v S. uniji individualna kmetijska gospodarstva združujejo v kolektivna gospodarstva in rastejo tako neposredno v veleobrat. S tem se kmetijske množice neposredno pritegnejo v proces dviganja kmetijske tehnike in postanejo nosilci koristi tega razvoja. Pred kolektivizacijo je bilo v S. uniji 26 milijonov individualnih kmetijskih gospodarstev, ki so imela 130 milijonov ha obdelane površine, razdeljene na 1,4 milijarde parcel. Na vsako kmetijo je prišlo 5 ha zemlje (to je tudi povprečna velikost slovenske kmetije). V letu 1932 je bila kolektivizacija v glavnem končana. Iz 26 milijonov malih gospodarstev je nastalo 400.000 kolektivov s povprečno velikostjo 325 ha na kolektiv. Že v toku kolektivizacije pa se je pokazalo, da je obrat z velikostjo 325 ha premajhen za uvedbo moderne kmetijske tehnike. Racionalni strojni obrat, v katerem se traktor in mašine morejo dobro izkoristiti, mora obsegati najmanj nekoliko tisoč hektarjev obdelane površine. Začela je nastajati nova, še višja gospodarska enota — strojno traktorska postaja —, ki združuje v sebi posamezne kolektive. Kakor je nastalo v prvi etapi 1930—1932 iz 26 milijonov posameznih kmetijskih gospodarstev 400.000 kolektivov, tako nastaja sedaj v drugi etapi 1932—1934 iz 400.000 kolektivov 3500 strojno-traktorskih postaj (STP). Na vsako STP bo prišlo 110—120 kolektivov. Obdelana površina se bo zvečala ta čas na 160—170 milijonov ha in na vsako STP bo prišlo okoli 48.000 ha, kar je zadosti velika površina za racionalno uvedbo najmodernejših strojev. Vsaka STP ima veliko število, večinoma nekaj stotin traktorjev in vse k temu pripadajoče stroje, ki stojijo na razpolago kolektivu za vsa dela pri oranju, setvi, žetvi itd. STP imajo tudi mehanične delavnice za popraviljanje vseh vrst strojev, veliko število agronomov, inžinerjev, monterjev in traktoristov. STP, ki s svojimi traktorji in pripravnimi stroji odvzame kolektivu najtežje delo, ne pride na polje kolektiva z enim ali dvema traktorjema, temveč s celo kolono traktorjev, tako da je večinoma v dveh ali treh dneh vse polje obdelano, kar bi kolektivi s svojimi primitivnimi produkcijskimi sredstvi morali tedne in tedne opravljati. Prav tako je pri žetvi, kjer uporaba kombajna in tovornega avtomobila prištedi kolektivu žetev, vožnjo, spraviljanje in tedne dolgo mlatitev žita, kar moderni stroj opravi na polju v nekaj dneh.

Kolektivizacija pa ni samo dvignila produktivnosti človekovega dela, ampak je tudi silno povečala pridelke. Šele sedaj je postala mogoča uvedba agronomske znanosti v kmetijstvu. Šele sedaj je postala mogoča dalekosežna raionizacija kultur na pod-

lagi pedoloških raziskavanj: v vsakem kraju-raionu se kultivira samo tisto, kar tam najbolj uspeva. Šele sedaj je postala mogoča racionalna obsežna uporaba umetnih gnojil. Zemlja ni več z znojem prepojena. Stroj odvzema kmetu težko fizično delo, ki človeka izmzgava in napravi topega, nedovzetnega za kaj višjega. Delo sedaj ponehava biti prekletstvo in postaja blagoslov. Kmet se sedaj — prvič v zgodovini — osvoboja od prekomernega telesnega dela in pridobiva časa za kulturni podvig, za duševni razvoj. Sedaj ima kmet čas in možnost, da posluša radio, gre v kino, čita in se izobražuje. Tako se izpolnjujejo njegove tisočletne sanje. Njegovo poprej suženjsko življenje počasi postaja življenje, dostojno človeka.

Juš Kozak:

MANOM MULTATULIJA

(Po drubrovniškem kongresu.*)

Mladega Javanca, ki nam je stregel pri večerji na »Sibajaku«, ne bom pozabil. Udeleženci kongresa vseh PEN-ov so bili tisti večer gostje rotterdamskega Lloydja.

Fant je bil čuječ kakor dobro vzgojen pes. Pazil je verno na vsako kretnjo zapovedujočega častnika. Njegovo mišičasto telo je vselej na dano znamenje vzdrhtelo. Bosonožcu so opletale preširoke platnene hlače, kadar je brzel po jedila. Spretno je vršil svoj posel. Občudovali smo drobne roke, ki so brez najmanjše zadrege predstavljale krožnike in čaše. Granatne ustnice so se živo odražale od olivne bledice lepe polti. Najlepše so bile velike oči. Kadar sem poskušal zajeti njihov pogled, jih je vselej izmaknil. Niso razodevale sovraštva ali strahu, tudi vdanosti ni bilo videti. Pritajeno strast, ki je tlela nekje na dnu, je skrbno prikrival tujim očem. Tako cveto dalje, eksotične orhideje.

Ko smo zapuščali ladjo in je izginil poslednji gost, sem še enkrat stopil v dvorano, da bi videl, kako se obnaša brez nadzorstva. Zagledal sem ga pri lini. Negiben je strmel na morje, v večerno nebo. Medli sij mu je odsvital v očeh, vzplamtelih z vlažnim tropičnim bleskom. Ustnice so se mu komaj vidno pregibale. Da bi ga ne preplašil, sem tiho zapustil prostor in odnesel nepozaben spomin na goreče oči sredi polteme. Le od neutešne boleti in ljubezni morejo oči tako žareti.

Še nekdo je imel te oči. Saidja, ko je navsezgodaj zapustil domačo vas in lepo Adindo. Spustil se je v travo ob visokem deblu in je pred vzhajajočim solncem šepetal svojo pesem:

* Multatuli (lat. »sem veliko pretrpel«) je psevdonim holandskega pisatelja J. D. Dekkerja (1820—1887), ki je v svojem romanu »Max Havelaar« ožigosal kapitalistično zatiranje kolonialnih ljudstev.

»Ne vem, kje bi umrl.

Videl sem široko morje, ko sva šla z očetom nabirat sol.

Če bi umrl na morju, vržejo truplo v globoko vodo in prišli
bodo somi.

Sukali se bodo okrog mojega trupla in se izpraševali: Kdo
izmed nas požre truplo, ki plava v vodi?

Ne bom jih slišal.

Ne vem, kje bi umrl.

Videl sem goreti hišo, ki jo je Pa-ansa sam zažgal, ker je bil
blazen.

Če bi umrl v goreči hiši, bodo padali na moje truplo žareči
ogorki.

Oglušno kričanje se bo razlegalo okoli hiše, ko bodo ljudje
metali vodo v ogenj.

Ne bom jih slišal.

Ne vem, kje bi umrl.

Videl sem, kako je padel mali Si-unah s klappe,* ko je trgal
orehe za mater.

Če bi padel s klappe, obležim mrtev v grmovju, kakor je
obležal Si-unah.

Moja mati ne bo jokala, ker je že mrtva, toda drugi bodo s
trdim glasom opominjali: Tukaj leži Saidja!

Ne bom jih slišal.

Ne vem, kje bi umrl.

Videl sem mrtvega Pa-lisuja, ki je umrl od starosti in je imel
snežno bele lase.

Če bi umrl od starosti, z belimi lasmi, bodo objokovalke stale
okrog mojega trupla.

Tožile bodo, kakor so objokovale Pa-alisuja in še vnuki bodo
glasno vekali.

Ne bom jih slišal.

Ne vem, kje bi umrl.

Veliko mrličev sem videl v Badurju. Oblekli so jih v bela
oblačila in pokopali.

Če bi umrl v Baduju, bi me pokopali zunaj vasi, na vzhodu
pred gričem, kjer raste visoka trava.

Potem pride po stezi Adinda, rob krila se ji bo lahko vlekel
po travah in

jaz jo bom slišal.«

* Kokosova palma.

Bogzna ali se povrneš v Badur, Saidja? Ali te že prej mornarji na Sibajaku zašijejo v vrečo in te spuste v morje, kjer te požro somi. Morda pogineš kje v rotterdamskem predmestju s posinelimi ustnicami? Saidja, odpravil si se na daljno pot in služiš v zemlji, kjer je nekoč človeško srce toliko pretrpelo zaradi tebe.

Srce Edvarda Dekkerja, Multatulija, holandskega pisatelja, o katerem še danes domačini ne govorijo radi.

Multatulija imenujejo patetičnega genija. Zaradi ognjevitega zagovora ubogih Javancev, med katerimi je služil in se zamaral, da bi jim olajšal usodo. Ko je sprevidel, da so mu bogati bonci, podpirani od holandske oblasti, zvezali roke, je zapustil službo in se vrnil v domovino, kjer je pisal ob kruhu in vodi, v mrzli podstrešni izbici svojega »Maxa Haavelarja«, da bi raznetil upor v človeških srcih zoper krivico, ki so govtale uboge Javance. Prestajal je glad, zasramovanje, ponižujočo bedo, izgorevalo mu je srce od strastne ljubezni do človeka in od sovraštva. Tako je bil napisan Max Haavelar, povest iz Jave. Sprva so poskušali knjigo utajiti, obmetavali so Multatulija z najizbranejšimi psovskami, pokrili so ga z blatom najostudnejših klevet, toda pod tem bremenom ni prenehalo biti srce, ki je terjalo pravice za živlega človeka. Pero ni onemoglo, ko je Multatuli daleč od doma kradel po njivah v Porenju korenje in repo, da si je tešil glad. Boril se je do zadnjega diha. —

Patetičen genij? Tega tudi ni prikrival. Guvernerju, ki ga ni hotel sprejeti, je pisal pismo: »Ekscelenca, Vi ste sankcionirali sistem zlorabljanja oblasti, ropa in umora, pod katerim se krivi ubogi Javaneč... Obtožujem Vas. Krivice kriče do neba!«

Ko so ekscelenco v skupščini opozorili na Haavelarja, je izjavil, da ne take očitke sploh ne odgovarja. Vsa zbornica mu je ploskala.

Tedaj je Multatuli pisal: »Želim, da bi moje delo čitali. Da bi ga čitali vsi državniki, ki morajo paziti na znamenje časa... literati, ki se morajo končno vendarle seznaniti s knjigo, o kateri se pišejo take svinjarije... vsi trgovci, ki trgujejo z javansko kavo... hišne, ki si izposojajo mojo knjigo... generalni guvernerji v pokoj... aktivni ministri... lakaji teh ekscelenc... pobožni pastori, ki poreko more majorum, da sem se dotaknil Vsemogočnega boga, čeprav se upiram le maliku, kakršnega so si ustvarili po svoji podobi... narodni poslanci, ki bi morali vedeti, kaj se godi v širni zemlji onkraj morja...«

Sestradan se je klatil po deželi, tiščal si je ušesa in nos, da bi se ne zadušil od smrdečega obrekovanja, s katerim ga je zasipal nasprotnik. Možgani so bistro sodili: »Nesreča moja, da sem rojen v Holandski, kjer velja le en zakon, ena vera, en bog: denar!«

Patetičen genij? Morda. Je bilo njegovo srce patetično? Njegova bolečina? Ali upor? Ne eno ne drugo. Njegov patos je bila borba za človečanske pravice. Zato se je danes treba oddolžiti njegovemu spominu.

Na holandskem kongresu se ga nismo domislili, v Dubrovniku je bil njegov duh pričujoč, ker bi Max Haavelar tako gorel na grmadi, kakor se izpreminjajo danes v pepel knjige vseh svobodnih duhov.

Kongres v Dubrovniku je obsodil tiranijo nad duhom in človeško mislijo. Miroljubni ameriški deklaraciji je ostrejša, inspirirana od slovenske delegacije, izpodnesla tla. Z njo je načeto važno vprašanje, ali se bodo v bodočih dneh pisatelji, včlanjeni v PEN-u še izogibali političnim problemom, ki razvzemajo sodobno življenje? Sredina, v kateri žive, je skrajno napeta, žrtve svobodnega pisateljskega poklica se množe od dne do dne. V Evropi se je pričel boj za čisto navadne človečanske pravice, ki so bile nekoč prvi člen revolucionarne francoske ustave. Ali je borba zanje patetična?

Premišljujočemu o dubrovniškem kongresu se vsiljuje še drug pomislek. Nemci so se vrnili domov z doseženim namenom. Izstopili so tako rekoč iz občestva duha in se uvrstili pod zastavo etatičnega fašizma. Nekaj dni nato je bil v Rimu podpisan pakt četvorice in se govori, da bo Mussolini predlagan za mirovno Noblovo nagrado. Videti je, da je že marsikateremu državniku današnja pisateljeva beseda odveč in zoprna. Ali ostaneta dubrovniška resolucija in Tollerjev memento le platoničen patos?

V. U.:

TRIJE VIRI IN TRIJE SESTAVNI DELI MARKSIZMA

Po vsem civiliziranem svetu vzbuja Marxov nauk silno negodovanje in nejevoljo vse meščanske (službene in liberalne) znanosti, ki vidi v marksizmu nekako »škodljivo sekto«. Sicer pa drugačnega odnosa tudi ni pričakovati, zakaj v družbi, zgrajeni na razrednem boju, ne more biti »nepristranske« sociologije. Naj bo tako ali tako, dejstvo je, da vsa službena in liberalna znanost ščiti mezdno robstvo, marksizem pa je vprav temu robstvu napovedal neizprosni boj. Pričakovati nepristranske znanosti v družbi meznega robstva, je prav taka naivnost, kakor pričakovati nepristranosti fabrikantov v vprašanju, ali ne bi kazalo zmanjšati kapitalovega dobička in s tem povišati delavčevo plačo.

Pa ne samo to, zgodovina filozofije in zgodovina sociologije nam kažeta s popolno jasnostjo, da v marksizmu ni ničesar, kar bi nalikovalo »sektantstvu« v smislu nekega vaze zaprtega, okostenelega nauka, vzniklega p r o č od glavne ceste, ki po njej hiti razvoj svetovne civilizacije. Narobe, vsa Marxova genialnost je ravno v tem, da je dal odgovor na vsa vprašanja, ki jih je vodila misel človeštva že postavila. Njegov nauk je vzniknil kot direktno in neposredno n a d a l j e v a n j e naukov največjih predstavnikov filozofije, politične ekonomije in socializma.

Marxov nauk je vsemogočen, ker je resničen. Popoln je in

harmoničen, ljudem daje enoten svetovni nazor, ki ni pomirljiv z nikakršnim praznoverjem, z nikakršno reakcijo in z nikakršno obrambo buržoaznega jarma. On je zakoniti dedič najboljšega, kar je ustvarilo človeštvo v XIX. veku v nemški filozofiji, angleški politični ekonomiji, francoskem socializmu.

Pri teh treh virih in hkratu sestavnih delih marksizma se bomo na kratko ustavili.

I.

Filozofija marksizma je materializem. V teku vse novejših evropske zgodovine — posebno pa na koncu XVIII. veka v Franciji, kjer se je razvnela odločilna bitka z vsakršno srednjeveško navlako, s fevdalizmom v upravi in idejah — je postal materializem edina dosledna filozofija, zvesta vsem naukom naravoslovnih ved, sovražna praznoverju, svetohlinstvu itd. Sovražniki demokracije so zato z vsemi silami poizkušali »pobiti«, izpodkopati, oklevetati materializem, braneč razne forme filozofskega idealizma, ki se vedno tako ali drugače konča pri obrambi ali podpiranju religije.

Marx in Engels sta se najodločneje borila za filozofski materializem in nešteto krat dokazovala globoko zmotnost vsakršnega odstopanja od te osnove. Najbolj jasno in podrobno so razložena njuna mnenja v Engelsovih delih »Ludwig Feuerbach« in »Anti-Dühring«, ki sta kakor manifest iz l. 1848. namizni knjigi vsakega zavednega delavca.

Toda Marx se ni ustavil pri materializmu XVIII. veka, marveč je postavil filozofijo višje. Obogatil jo je s pridobitvami klasične nemške filozofije, posebno s Heglovim sistemom, ki ga je s svoje strani privedel do Feuerbachovega materializma. Glavno od teh pridobitev je dialektika, t. j. nauk o razvoju v svoji najpopolnejši in najgloblji obliki, prosti sleherne enostranosti, nauk o subjektivnosti človeškega znanja, ki nam odraža večno se izpreminjajočo materijo. Najnovejša naravoslovna odkritja, radij, elektroni, izpreminjanje elementov — so čudovito potrdila Marxov dialektični materializem in to navzlic naukom buržuaznih filozofov z njihovimi »novimi« povratki k staremu in gnilemu idealizmu.

Poglobljljač se in razvijajoč filozofski materializem, ga je Marx dovedel do konca in razširil njegovo spoznavanje prirode na spoznavanje človeške družbe.

Največja pridobitev znanstvene misli je postal Marxov historični materializem. Kaos in samovolja, ki sta vse dotlej carjevala v pogledih na zgodovino in politiko, je zamenjala neverjetno smotrena in harmonična znanstvena teorija, ki kaže, kako se iz ene oblike družbenega življenja zaradi naraščanja produktivskih sil razvija druga, višja, — kakor n. pr. iz fevdalizma raste kapitalizem.

Kakor človekova zavest odraža od njega neodvisno eksistirajočo prirodo, t. j. razvijajočo se materijo, prav tako uči člo-

vekova družbena zavest (t. j. različni nazori in nauki, filozofski, religiozni, politični itd.) odraža ekonomsko strukturo družbe. Politične institucije so stavba, sezidana na ekonomskih osnovah. Tako vidimo n. pr. kako razne oblike evropskih držav služijo utrjevanju gospodstva buržuazije nad proletariatom.

Marxova filozofija je dovršeni filozofski materializem, ki je dal vsemu človeštvu veliko orodje spoznanja, delavskemu razredu pa še posebno.

II.

Priznavajoč, da je ekonomska struktura tista osnova, na kateri se dviga politična nadstavba, je Marx posvetil največjo pozornost proučevanju te ekonomske strukture. Marxovo glavno delo »Kapital« je posvečeno proučevanju ekonomske strukture sodobne, t. j. kapitalistične družbe.

Klasična politična ekonomija se je pred Marxom oblikovala v Angliji kot najbolj razviti kapitalistični državi. Adam Smith in David Rikardo sta raziskovala ekonomsko strukturo in položila temelje delovni vrednostni teoriji. Marx je njuno delo nadaljeval. On je to teorijo strogo utemeljil in dosledno razvil. Dokazal je, da vrednost slehernega blaga določa množina družbeno potrebnega delovnega časa, vloženega v proizvodnjo blaga.

Tam, kjer so buržuazni ekonomisti videli odnose stvari (zamenjavo blaga za blago), tam je Marx odkril odnose med ljudmi. Zamenjava blaga predstavlja vez med posameznimi producenti, ki jo posreduje trg. Denar pomeni, da ta vez postaja zmerom tesnejša, to pa s tem, da nerazdružno veže vse gospodarsko življenje posameznih producentov v eno samo celoto. Kapital predstavlja nadaljnji razvoj te vezi: blago postane človekova delovna sila. Mezdni delavec prodaja svojo delovno silo lastniku zemlje, fabrik, produkcijskih sredstev. En del delovnega dneva porabi delavec za to, da pokrije izdatke za vzdrževanje sebe in svoje družine (zaslužek), drugi del dneva pa delavec dela zastonj, ustvarjajoč večvrednost za kapitalista, vir dobička, vir bogastva kapitalističnega razreda.

Nauk o večvrednosti je vogelni kamen Marxove ekonomske teorije.

Kapital, ki ga ustvari delavčevo delo, delavca davi, uničuje male producente in ustvarja armado brezposelnih. V industriji je takoj moči videti zmago veleprodukcije, pa tudi pri poljedelstvu opazimo isto: premoč velekapitalističnega poljedelstva se večja, raste uporaba strojev, kmečko gospodarstvo se lovi v zanjko denarnega kapitala, propada in propade pod jarmom zaostale tehnike. V poljedelstvu so vsekako drugačne oblike propadanja male proizvodnje, toda propadanje samo je nesporno dejstvo.

Upropaščajoč malega producenta vodi kapital k naraščanju produktivnosti dela in k ustvarjanju monopolnega položaja velekapitalističnih družb. Proizvodnja sama postaja zmerom bolj po-

družabljena — stotisoči in milijoni delavcev so povezani v kompliciranem gospodarskem organizmu — produkt skupnega dela pa si prisvaja peščica kapitalistov. Anarhija produkcije raste, krize, besna gonja za trgom, množice prebivalstva so brez sigurne eksistence.

S tem, da kapitalistični sistem veča delavčevo odvisnost od kapitala, hkratu tudi ustvarja veliko moč zedinjenega dela.

Od prvih zarodkov blagovnega gospodarstva, od navadne zamenjave, je Marx zasledoval razvoj kapitalizma tja do njegovih najvišjih oblik, do veleproizvodnje.

Izkušnja vseh kapitalističnih držav, tako starih kakor novih, kaže z vsakim letom vedno večjemu in večjemu številu delavcev sila nazorno pravilnost tega Marxovega nauka.

Kapitalizem je zmagal po vsem svetu, toda ta zmaga je le preddurje zmage dela nad kapitalom.

III.

Ko je bil strmoglavljen fevdalizem in se je na tem božjem svetu pojavila »svobodna« kapitalistična družba, — je postalo kmalu jasno, da ta svoboda pomeni nov sistem zatiranja in eksploatacije delovnega ljudstva. Kot odraz tega jarma in protest proti njemu so pričeli naglo vznikat različni socialistični nauki. Toda prvotni socializem je bil utopističen socializem. Kritiziral je kapitalistično družbo, jo obsojal, preklinjal, sanjaril o njenem uničenju, fantaziral o boljšem družbenem redu, prepričeval bogataše o nepravilnosti eksploatacije.

Utopistični socializem pa ni mogel pokazati pravega izhoda. Niti ni umel pojasniti bistva mezdnege robstva v kapitalizmu niti odkriti zakonov njegovega razvoja niti najti družbene sile, ki bi bila sposobna postati tvorec nove družbe.

Med tem so burne revolucije, ki so spremljale padec fevdalizma, tlačanstva, povsod po Evropi, posebno pa še v Franciji, zmerom nazorneje odkrivale boj razredov kot osnovo vsega razvoja in njegovo gibalno silo.

Niti ena zmaga politične svobode nad razredom fevdalcev ni bila izvojevana brez obupnega odpora. Niti ena kapitalistična država se ni na več ali manj svobodni demokratični osnovi utrdila brez borbe na življenje in smrt med različnimi razredi kapitalistične družbe.

Marxova genialnost je baš v tem, da je znal prej ko vsi drugi iz tega napraviti in dosledno izvesti zaključek, ki ga uči svetovna zgodovina. Ta zaključek je nauk o razrednem boju.

Ljudje so bili zmerom in bodo zmerom neumne žrtve prevare in samoprevare v politiki, dokler ne bodo znali za poljubnimi moralnimi, religioznimi, političnimi, socialnimi frazami, izjavami in obljubami poiskati interesov teh ali drugih razredov. Pristaši reforme in izboljšanj bodo zmerom izigrani od zaščitnikov starega, dokler ne bodo razumeli, da se vsak star sistem, pa naj bo videti še

tako divji in gnil, opira na sile teh ali onih gospodujočih razredov. Samo Marxov filozofski materializem je pokazal proletariatu izhod iz duhovnega robstva, v katerem so do zdaj životarili vsi zatirani razredi. Samo Marxova ekonomska teorija je pojasnila resnični položaj proletariata v splošnem sistemu kapitalizma.

Po vsem svetu, od Amerike do Japonske in od Švedske do Južne Afrike, se množe samostojne organizacije proletariata. Izobražuje se, vzgaja in se v svojem razrednem boju sprošča vseh predsodkov buržuazne družbe, vedno bolj strnjene so njegove vrste, uči se ocenjevati mero svojih uspehov, kali svoje sile in nevzdržno raste.

Oskar Drenik:

CENE ZEMLJIŠKIH PROIZVODOV IN ZEMLJIŠKA RENTA

2. Absolutna renta.

V 1. poglavju smo videli, da ves nadprofit ali vso posebno večvrednost, ki je delavčevo delo daje kapitalistu zaradi večje plodovitosti nekega zemljišča v primeri z »normalno« večvrednostjo od najmanj rodovitnega, toda še vedno potrebnega zemljišča, zaseže zemljiški lastnik od zakupnika-kapitalista kot diferencialno zemljiško rento. Ta renta sestavlja vso zakupnino ali pa en del nje, kolikor drugi del tvorijo obresti od kapitala, ki ga je lastnik prej vložil v zemljo. Eksistenca take diferencialne zemljiške rente je redka točka, v kateri se malone vsa politična ekonomija strinja.

Zdaj pa vzemimo, da kapitalist-obdelovalec najslabšega potrebnega zemljišča (v našem primeru Lončar) ne bi bil lastnik zemlje, temveč bi jo vzel v zakup (n. pr. od meščanske korporacije). Temu kapitalistu delavci producirajo prav toliko, da z večvrednostjo pokrijejo le povprečni profit, ki bi ga kapitalist sicer dobil v industriji. Toda lastnik te najslabše zemlje, ki se za kritje potreb družbe mora nujno obdelati in za katero se pulijo ponudniki, bo zahteval zakupnino in ne bo dal zemlje zastonj. Zemljiška lastnina je monopol, predprava samo nekaterih, ki jo imajo bogve od kdaj in kako. Ta monopol ni sicer postavljen z zakonom, kakor državni monopol na sol in vžigalice, in tudi ni navaden ekonomski monopol, kakor so v kapitalizmu vsa produkcijska sredstva monopol kapitalistov napram delavcem, ki jih nimajo; v čisto določenih družbenih produkcijskih odnosih postane zemljiška lastnina naraven monopol, monopol tudi napram tistim kapitalistom, ki je nimajo, ki sicer lahko zgradijo novo tovarno, nove stroje, ne morejo pa na poljubnem mestu zgraditi novega zemljišča, stavbišča, prirodnega slapa, rudnika, ribnika. Zato zemljiški lastnik dobi tudi

za prepustitev najslabše potrebne zemlje posebno letno rento, za katero se vse diferencialne rente povečajo, tzv. absolutno zemljiško rento, ki ni nič drugega kakor tribut, ki ga ogromna večina človeštva mora plačevati zemljiškim lastnikom za pravico prebivanja na zemlji in uživanja nje sadov. To absolutno rento je ugotovil Karl Marx in meščanska politična ekonomija je (v obliki izkoriščanja tujega dela) ne priznava.

Vprašanje je, kako velika je ta renta in iz česa se plačuje, da kapitalist ne utрпи zgube niti pri kapitalu niti pri profitu (niti delavec pri mezdii)? Kajti sicer kapitalist ne bi nalagal kapitala v poljedelstvo. Da bomo to lažje našli, si moramo najprej ogledati nekatere pojave v sami industriji; samo nekoliko več pazljivosti in potrpljenja pri tem kratkem izletu!

V prvem poglavju smo videli, kako večvrednost (profit) raste iz uporabljanja delovne sile preko onega časa, ki je potreben za nadomestitev (povrnitev mezde); dalje da konkurenca privede do tega, da se v vsaki industrijski panogi v posameznih podjetjih proizvajajo sorazmerno enaka množina večvrednosti. Toda ker se v različnih panogah uporablja zelo različno število delovne sile, bi iz naše predpostavke sledilo, da imajo največ profita tiste panoge, kjer se uporablja razmeroma največ delavcev in najmanj strojev. Med posameznimi industrijskimi panogami (kakor tekstilno, usnjarsko, stavbeno, rudniško itd.) je namreč velika razlika v organski sestavi kapitala, v razmerju med variabilnim kapitalom ali »v« (tisti del kapitala, ki služi za plačevanje delovne sile, ki se tekom produkcije poveča v večvrednost) in konstantnim kapitalom ali »c« (stavbe, stroji, orodja, sirovine, katerih vrednost se med delom ne spremeni, temveč jo delavčevo delo prenese na produkt; sicer bi propadla). Tako bi kapitalist v tovarni čevljev ali pletenin, kjer naj bo na 50.000 skupnega kapitala 30.000 c in 20.000 v, dobil pri 100 % izkoriščanju delovne sile (če ta dela še enkrat toliko časa, kakor je povprečno potrebno za nadomestitev njene vrednosti, za plačilo povprečnih življenjskih potrebščin) nič manj kakor 20.000 ali 40 % profita na ves kapital; v papirnici, kjer naj bo 40.000 c in 10.000 v, bi dobil 10.000 ali 20 % profita; v kemični tovarni z n. pr. 45.000 c in 5000 v bi prejel samo 5000 ali 10 % profita, v električnih centralah pa še manj, recimo 2 %.

V panogah z nižjo organsko sestavo kapitala (kjer je c razmeroma mnogo manjši), se producira mnogo več večvrednosti, ker je v njih zaposleno več delovne sile. Toda kapitalista, posestnika 50.000 Din, kaj malo interesira, koliko bo dobil večvrednosti za variabilni (za mezdo izdani) del svojega kapitala, temveč koliko bo dobil profita na ves svoj kapital, ker zanj »dela« vseh 50.000. Zato bodo vsi novi kapitali trumoma drli v industrijske panoge z nizko organsko sestavo kapitala (v našem primeru v čevljarne in

Popravek: V 1. poglavju (»Književnost« št. 7, str. 263 in 264) se nam je vrnila neljuba tiskovna pomota s tem, da sta številki opomb 2 in 3 zamenjani.

tovarne pletenin), ki bi po naši prvotni predpostavki dajale 40 % profita, in tu bo v kratkem nastala tako velika produkcija, da bodo cene vsled prevelike ponudbe padle pod vrednost produkta. Kapitalisti v teh panogah zato ne bodo realizirali (izkupili, spravili v denar) vse producirane večvrednosti, temveč nekoliko manjšo, recimo 20 % profita. Nasprotno bi drugi kapitalisti začeli zapuščati panoge z visoko organsko sestavo, nakar bi se cene vsled premajhne ponudbe dvignile nad vrednost, tako da kapitalisti realizirajo več profita (n. pr. 20 %) nego je bilo producirano večvrednosti (10 %, 5 %). Ta višek profita čez večvrednost se v okviru celokupne družbene produkcije pokrije iz primanjkljaja v prej omenjenih panogah, kjer se realizira manjši profit, nego je celotna večvrednost. Kolikor tu cene presegajo vrednost produktov, za toliko so tam nižje od vrednosti. Toda v okviru vse družbe se vsa večvrednost točno sklada s profitom in vsote vseh cen se točno skladajo z vsotami vseh vrednosti in drugače ne more biti. Na ta način se profitna mera v vseh panogah izenači na povprečno profitno mero, v našem prim. 20 %.¹ Vsi kapitalisti družbe s svojimi različno sestavljenimi kapitali se potemtakem imajo med seboj kakor delničarji ene same velike delniške družbe, kjer vsakdo dobi na svojo delnico enak odstotek. Svobodno preseljevanje kapitalov iz ene panoge v drugo, svobodna konkurenca je privedla do tega, da se posamezna večvrednost ne ujema točno s profitom, da se cena posameznih produktov ne ujema točno z njihovo vrednostjo, in da velja v vsej industriji povprečna profitna mera. Toda edino z delovno teorijo o vrednosti in večvrednosti si morem razložiti, zakaj znaša ta povprečna profitna mera baš 20 % n. pr., ne pa 2 %, 5 %, 500 % ali celo 10.000 %.²

V poljedelstvu je organska sestava kapitala najnižja; ker se uporablja razmeroma največ delovne sile; zato producirana večvrednost daleč presega višino, na kateri bi zadostovala za materialno podlago povprečne profitne mere 20 %. Recimo, da je poljedelski kapitalist dobil napram svojemu kapitalu 30 % večvrednosti. Če bi bil ta kapitalist v industriji, bi šla razlika 10 % v izenačenje povprečne profitne mere, v korist onih kapitalistov, ki bi producirali le 10 % večvrednosti, da zamorejo realizirati 20 % profita. V poljedelstvu pa presežek večvrednosti preko višine povprečnega profita prestreže za sebe zemljiški lastnik in ta presežek tvori materialno (vrednostno) podlago absolutne rente; kajti radi monopolnega položaja zemljiške lastnine poljedelski kapital ni udeležen pri izenačevanju profitne mere v kapitalističnem sistemu. Čim višja je organska sestava polje-

¹ To si lepo ponazorimo na tabelah v Marxovem »Kapitalu«, slovenska poljudna izdaja, str. 55 in 56.

² Splošna povprečna profitna mera je torej izvedena iz zakona o vrednosti in večvrednosti in mu nikakor ne nasprotuje, kakor trdijo kritiki Marxa (in ž njimi vsi naši vseučilišni profesorji politične ekonomije), temveč ga še potrjuje. O priliki bomo to »kritiko« posebej obravnavali.

delskega kapitala, čim bolj poljedelstvo napreduje, se industrializira, toliko manjša je absolutna renta.

Če bi celokupni industrijski kapital znašal 400, razdeljen v 300 c in 100 v, bi pri 100 %-ni meri večvrednosti bilo producirano 100 w (večvrednosti), produkt bi znašal $300\text{ c} + 100\text{ v} + 100\text{ w} = 500$, t. j. dal bi 25 % profitne mase (primer po Goldschmidtu). Če bi zraven tega ves poljedelski kapital znašal 100, razdeljen na 50 c in 50 v, bi ta po povprečni profitni meri realiziral 25 % profita. Pri 100 %-ni meri večvrednosti (ali 100 % izkoriščanju delovne sile) bi pa večvrednost znašala 150, toda razlika med 150 in 125, t. j. 25, bi šla v žep zemljiškega lastnika kot absolutna renta, ne pa skupno z ostalim industrijskim kapitalom v izenačenje profitne mere.

Pri nacionalizaciji zemlje, če bi družba odpravila vso privatno zemljiško lastnino, bi pa poljedelski kapital sodeloval pri izenačenju profitne mere. Ves družbeni kapital v tem procesu bi znašal 500, razdeljen na 350 c in 150 v; produkt bi znašal 650, večvrednost 150, in bi se torej profitna mera povečala od 25 % na 30 %, ne da bi neposredni poljedelski producent, obdelovalec poljske zemlje, prišel pri tem na slabše; dalje bi se poljedelski proizvodi pocenili (prav tako brez škode za povprečnega neposrednega producenta), ker bi cena produkta znašala zdaj ne več 150, temveč 130 (100 kapitala + 30 % povprečnega profita). Nacionalizacija zemlje bi omogočila svobodno konkurenco in neomejen napredek poljedelstva; ne bi pa odpravila diferencialne rente. Kdo bi prejemal to rento, zavisi od tega, kateri družbeni razred bi imel v svojih rokah oblast tiste države, ki bi nacionalizirala zemljo.³

Cela vrsta meščanskih ekonomskih teoretikov se je postavila za nacionalizacijo zemlje; predvsem so tzv. agrarni socialisti, ki so v glavnem zahtevali, naj država daje zemljo v zakup tistim, ki jo obdelujejo. (Thomas Spence, Alfred Russel Wallace, Ogilvie, dalje voditelj čartistov O'Brien.) Kakor smo videli v prvem poglavju, je bila tudi klasična angleška ekonomija silno neprijazno razpoložena napram zemljiški lastnini. To pa je bilo v času, ko se je v Angliji

³ Čitatelj ne sme pozabiti, da v osnovi govorimo o najrodovitnejših in kapitalistično najbolj razvitih deželah, kjer prevladuje kapitalistično-veleposestniški in ne kmečki način obratovanja v poljedelstvu; tako n. pr. v Ameriki (v U. S. A. je samo 50 % farmerjev in obenem lastnikov, toda tudi ti so večinoma prezadolženi pri bankah — torej v resnici nelastniki, temveč zakupniki), Angliji (85,8 % zemlje v zakupu), Franciji (nekako polovico zemlje obdelujejo lastniki-kmetje), Belgiji (54 % poljedelske zemlje v zakupu). Kar se tiče ostalih držav, kjer po »statistiki« prevladuje kmečki obrat, je pa treba pripomniti, da je napačno smatrati kmete, ki imajo manj kakor 5 ha, za navadne kmete; to so proletarci, ki nimajo z uživanjem absolutne rente prav nič. Vprašanje je tudi, koliko ostalim večjim kmetom ostane absolutne rente po odbitku davkov za kapitalistično državo. Kako absolutna renta v pretežno kmečkih deželah dobi nekoliko drugačne oblike in kako nanjo vplivajo produkti racionalnejših kapitalističnih poljedelstev, o tem razmotriva Marx dokaj izčrpno v III. knjigi »Kapitala«.

— deželi zemljiškega veleposestva — meščanstvo skupno z delavskim razredom borilo proti fevdalizmu (v prvih desetletjih 19. stoletja), ki je bil še močan. Kakor hitro je angleški kapitalistični razred prišel do popolne politične oblasti, se je pa stvar spremenila. V praksi je manjkalo »poguma; kajti napad na eno obliko lastnine — eno obliko privatne lastnine nad delovnimi pogoji — bi vzbudil precejšnje pomisleke tudi proti drugi obliki (t. j. proti lastnini produkcijskih sredstev, ki jih ima kapitalist); razen tega se je meščanstvo samo teritorializiralo.« (Marx, Theorien über den Mehrwert, II. 1, str. 208.) Zemljiška lastnina, prej privilegij plemstva, se je zdaj lahko prodajala kapitalistom; hipotekarne banke so pritegnile na sebe velik del zemljiških rent in v najrazličnejših kombinacijah se je meščanstvo bolj ali manj prepletalo z zemljiškimi posestniki; in ko so se z ogromnim razvojem industrije vsa družbena nasprotja koncentrirala v eno samo veliko nasprotje med kapitalističnim in delavskim razredom, je kapitalizem sprejel zemljiško lastnino za svojega zaveznika. Politična ekonomija se je temeljito spremenila in spet je popolnoma sprejela teorijo o treh faktorjih narodnega bogastva: *p r i r o d a* (renta) — *d e l o* (mezda) — in *k a p i t a l* (profit, obresti). »Zazvonila je smrtna pesem znanstveni politični ekonomiji.« (Marx.)

Dasi obravnavanje malega kmečkega gospodarstva — kjer so »zemljiški lastnik«, »kapitalist« in delavec združeni v eni osebi —, ne spada v okvir našega članka, se ga vendar v tej zvezi lahko nekoliko dotaknemo. Mala kmečka lastnina — kolikor je umetno ne pospešujejo — prevladuje v predelih, kjer je gosto naseljeno poljedelsko prebivalstvo in malo razvita industrija, kjer radi slabe rodovitnosti in pomanjkanja kapitala *p o v p r e č n o* ne eksistira ne absolutna renta ne dobiček v poljedelstvu (pač pa v danem primeru diferencialna renta, in sicer ne le od boljše prirodne rodovitnosti, ampak tudi od intenzivnega obdelovanja z večjim kapitalom), kjer kapitalistični zakupnik ne bi bil mogoč, tako da mora biti delavec sam obenem »kapitalist« in »lastnik«, ker mu zemlja ne rodi mnogo več kakor toliko, da preživi svojo delovno silo, pri majhni kmetiji pa niti toliko ne. V takih deželah je radi tega cena poljedelskih proizvodov mnogo nižja, ker *k m e t d a r u j e e n d e l s v o j e g a v e č d e l a*, večvrednosti, kapitalističnemu sistemu *z a s t o n j*. »Ta nižja cena je torej rezultat revščine producentov in nikakor ne produktivnosti njihovega dela.« (Marx, op. cit., str. 384.)

Mali parcelni posestnik pa najbolj trpi od še ene okolnosti, ki bi ji lahko rekli oderuštvo ali pa položajna renta. Ker mu njegova zemlja ne zadostuje, si mora najemati pri večjem kmetu v isti vasi, ali pri trgovcu, gostilničarju — travnike za pašo, njive v zakup itd. Trгоvec ali večji kmet dobro ve, da mali kmet ne more iti za zemljo ali pašo v drugo ali tretjo vas in izkoristi monopolno lego svojega zemljišča ter zahteva od malega kmeta v raznih oblikah — delu (dnini), denarju, dajatvah, rokodelskem delu itd. — deset-

krat večjo protivrednost, nego bi nesla sama absolutna in diferencialna renta.

Čudovito življenjsko zmožnost in kljubovalnost napram vsem krizam, ki jo opazujemo pri večjih in manjših podeželskih magnatih, vulgo rodoljubih, si moremo razložiti samo s kombinacijo vseh vrst rent ali brezdelnega zaslužka — kar ni dano niti navadni, čisti industriji, niti čisti obrti v mestih. Ti sloji s posebno lahkoto prenašajo vse gospodarske katastrofe, neuspehe, padec rent, profita, davščine — na malega kmeta in poljedelskega delavca. Toda to je internacionalna lastnost vseh zemljiških gospodov, za katero je — si parva licet componere magnis — Engels v Marxovem »Kapitalu« podal lep primer:

»Ko so bile angleške žitne carine 1846. odpravljene, so angleški tovarnarji mislili, da so s tem spremenili zemljo posедуjočo aristokracijo v berače. Namesto tega je postala bolj bogata kakor sploh kdaj poprej. Kako se je to zgodilo? Zelo enostavno. Prvič so od tedaj po pogodbi zahtevali od zakupnikov, da morajo izdajati 12 funtov šterlingov nam. 8 na leto na acre (= pribl. 40½ ara) (zakupnine) in drugič so si zemljiški gospodje, ki so tudi v spodnji zbornici močno zastopani, dovolili močno državno subvencijo za osuševanje in ostala trajna izboljševanja svojih zemljišč. Ker najslabša zemlja ni bila popolnoma izpodrinjena, — — — so se rente (diferencialne, op. O. D.) povečale v razmerju s povečano naložbo kapitala in zemljiška aristokracija je bila s tem na boljšem kakor kdaj poprej.« (Marx, op. cit. str. 369.)

3. Zemljiška renta.

Dr. Ušeničnik pobija (po Tuganu Baranovskem) Marxovo delovno teorijo vrednosti, češ, da je cela vrsta reči, ki imajo vrednost, čeprav ni bilo treba zanje nobenega dela, ali ki imajo mnogo večjo vrednost, kakor so bili troški produkcije. »Za zgled prve vrste je deviška zemlja, za zgled druge vrste vsi predmeti naravnega ali umetnega monopola.« (Socijologija, str. 152.)

Marx ni nikjer trdil, da se deviška zemlja plača za nič, pač pa, da nima vrednosti, ker ne vsebuje nobenega človeškega dela. Toda lastnik, ki zemljo odsvoji drugemu, izgubi ž njo monopol, možnost posebnega izkoriščanja tujega, izgubi torej rento (absolutno in eventualno še diferencialno, če jo zemljišče daje). To letno rento lastnik zračuna in zahteva od onega, ki kupi od njega zemljišče, tako veliko vsoto, da mu bo — ko jo vloži v banko n. pr. — dajala tako visoke obresti, kakor bi mu sicer zemlja dajala rento. Dotična vsota je zemljiška cena, ki torej ni prav nič drugega kakor kapitalizirana zemljiška renta. Na ta način je rešen paradoks, da ima zemljišče ceno, čeprav nima nobene vrednosti. Vrednost zemlje je torej fikcija, plača se le kapitalizirana renta.

»Imenujte vrednost zemlje iracionalno ali kakor Vam je bolj po godu, poglavitno je, da je ta vrednost jako realno, resnično

dejstvo, kar prav dobro ve vsak posestnik, ki dobi za prodajo zemljišča nikakor ne fiktivno vsotico denarja,« izvaja nadalje dr. M. Tugan Baranovski (istotam). T. B. dokazuje nekaj, česar Marx ni zanikal, namreč da se za zemljišče res plačuje efektivni denar. Toda ta denar ne predstavlja vrednosti zemljišča, temveč rento. V vsakdanjem življenju je to dejstvo zavito v meglo, ker navadno zemljišča vsebujejo naložbe kapitala, za katere se cena zemljišča seveda poveča, tako da vsebuje dva dela: vrednost kapitala ter njega obresti in še rento. Plaćanje rente je pa le plačanje monopolne lastnine.

Kolikor plačam ceno (kapitalizirano rento) za golo zemljišče, nisem s tem denarja prav nič produktivno naložil. To posebno občuti na svojih plečih mali kmet, kadar kupi zemljišče. Marx pravi o tem v poglavju »Metäriewirtschaft u. das bäuerliche Parzelleneigentum« v 2. delu III. knjige »Kapitala« (str. 245):

»Če kdo izda denarni kapital za nakup zemljišča, ni s tem izvršil nobene naložbe poljedelskega kapitala. Za ta izdatek se je zmanjšal (celokupni) kapital malega kmeta, s katerim naj potem dela v svojem produktijskem območju. Za ta izdatek se je zmanjšal obseg njegovih produktijskih sredstev in zato tudi zožila ekonomska baza njegove reprodukcije... To plačilo je ovira za agrikulturo, pa tudi če ta nakup izvršuje veliki zemljiški lastnik. Ta izdatek v resnici nasprotuje kapitalističnemu načinu produkcije.«

V Ameriki je 1925. od povprečne vrednosti farme odpadlo le 33,8% na vrednost poslopij, živine, strojev itd., in celih 66,2% na ceno zemljišča — na rento! To se pravi, da mora farmer samo $\frac{1}{3}$ svojega »kapitala« produktivno naložiti. Dvakrat toliko denarja, kakor ga zahteva poljedelska produkcija, je moral plačati povrhu za ceno »zemlje«. Odkod ga bo dobil? Nujno je prisiljen: ali vzeti zemljo samo v zakup in plačevati lastniku rento, ali pa se zadolžiti pri hipotekarni banki in kupiti zemljo — kar je isto, kakor da bi bil zakupnik, čeprav je po imenu »lastnik«. Vedno vise obveze njemu na vratu kakor Damokljev meč in vedno ga izžema ali direktni zemljiški lastnik ali pa kapitalisti kot indirektni zemljiški lastniki potom hipotekarnih bank.

Najvišje so cene pri najmanjših kosih zemljišča, kjer kmet ne more parcelice za povečanje svoje kmetije kupiti kdove kje drugod, temveč le v svoji vasi, kjer večji posestniki in premožni kmetje do skrajnosti izkoristijo svoj monopolni položaj. Dejstvo namreč je, da je cena tem višja, čim manjša je parcela.

Neproduktivnost izdatka denarja za ceno zemljišča najbolj udari kmeta v tistih deželah, kjer po agrarni reformi in razdelitvi veleposestev zemlja ni bila dana kmetu brezplačno in se mora cena odplačevati.⁴ Kmet potem lahko leta in leta premišljuje o tem, ali

⁴ Kako je z vrednostjo kapitala, ki ga je zemljiški veleposestnik vložil v zemljo, razmotriva marksistična metoda povsem drugače. Kapitalist — ki je tu obenem zemljiški posestnik, ne ustvarja nobene vrednosti, vendar jo troši. »Če

je »vrednost zemlje«, ki jo je plačal, fikcija (renta), ali je pa ta izdatek produktivna naložba. Če bi se mogel pečati s politično ekonomijo, bi se kmalu lahko prepričal o njenem razrednem značaju.

S tem člankom upam, da sem čitatelja uvedel toliko v marksistično politično ekonomijo, da lahko brez daljnega takoj začne s čitanjem »Zemljiške rente« v poljudni slovenski izdaji »Kapitala«, zlasti pa zadnjega poglavja o renti pri zemljiški lastnini malega kmeta, ki bi ga vedno in vedno bilo treba čitati obširneje v originalu (Matärienwirtschaft u. d. bäuerl. Parzelleneigentum). Zelo zanimivo in hvaležno delo bo imel tisti, ki se bo s teh vidikov lotil prevažnega proučevanja slovenskega kmečkega gospodarstva. Ugotovil bo ono, kar je marksistična ekonomska šola pri velikih narodih že ugotovila: istotako diferenciacijo (nastajanje razlik, razhajanje) v poljedelstvu kakor v industriji, le v drugi obliki; veleposestvo sicer ne narašča po površini, temveč po intenzivnejšem, racionalnejšem obdelovanju v splošnem nepovečane površine z večjim kapitalom; mali kmet propada in postaja vedno bolj odvisen od večjega kmeta in kapitala — bodisi koncentriranega v bankah, bodisi v zadrugah, katerih člani niso mali kmetje in zlasti ne hlapci Jerneji. V tem procesu se neposredni obdelovalec polja dejansko vedno bolj loči od lastnine, čeprav se formalno in v vsakdanjem jeziku in tudi v svoji tradicionalni zavesti smatra za lastnika; v resnici je pa navaden proletarec.

kdo zajé vse svoje posestvo na ta način, da jemlje dolg, ki se navsezadnje zravna z vrednostjo tega posestva, ne predstavlja vse posestvo nič drugega kakor celotno vsoto njegovih dolgov. In če je kapitalist zajedel vrednost svojega založenega kapitala, potem ta kapital prav tako predstavlja samo še skupno vsoto večvrednosti, ki si jo je prisvojil brez povračila. Niti enega atoma vrednosti njegovega starega kapitala ni več.» (Marx, op. cit. str. 143.) — Zanimivo je, da je ta primera izpuščena v I. knjigi »Kapitala« (Verlag Kiepenheimer), ki so jo lani izdale pod desničarskim vodstvom stoječe nemške strokovne organizacije (Allgemeiner d. Gewerkschaftsbund).

Ponovno opozorilo nekaterim p. n. naročnikom. Brezpogojno ustavimo revijo vsakomur, ki ne bo poravnal III. obroka in zaostalega II. obroka. Ponovpoudarjamo, da ne moremo revije izdajati redno ob neredno plačujočih naročnikih. Zato poslednjič prijazno prosimo vse zamudnike, da svoj dolg poravnajo. Naročnina je vendar tako malenkostna, da se res ni treba izgovarjati. Za vsako dobro stvar je treba nekaj žrtvovati in komur je uspeh in razširjenje »Književnosti« res pri sreči, bo storil tudi svojo dolžnost in poravnal svoj dolg. Kakor vi radi »Književnost« čitate, tako rada »Književnost« sprejema Vašo naročnino, da se Vam za Vašo naklonjenost izkaže hvaležno in Vam nudi vedno več. Še vedno je mnogo takih, ki bi morali biti naročniki, pa oklevajo in si jo raje izposojajo. Zato pozivamo ponovno vse naročnike, da naj pregovore vse tiste, ki se za »Književnost« zanimajo, da jo tudi naroče in redno plačujejo. Plačevanje naročnine je predpogoj za uspevanje revije.

Iz Česke je prišla vest, da je v Nemčiji na posledicah mučenja v ječi umrl znani seksuolog dr. Hodann, Magnusa Hirschfelda, ki je že v visoki starosti, so spravili v blaznico, dr. Reicha pa v koncentracijsko taborišče. In koliko jih je bilo že ubitih, kdo ve? Tako je v praksi tisto »čiščenje ljudske morale«, za katero se je navdušil nemški klerikalni centrum in kateremu so peli klerikalci slavo tudi pri nas. Čim več teme je v ljudskih možganih, tem lažje vlada fašizem in katolicizem. Dollfuss je prepovedal v Avstriji Zvezo svobodomislecev, poslanec duhovnik Pavlič je pred mesecem zahteval v parlamentu razpust kluba brezbožnikov, istočasno pa hoče biti nekakšna opozicija — itd. Tako si predstavljajo nekateri svobodo »vere« in »vesti«. Hitler po svoje, Dollfuss po svoje in kdo drugi spet po svoje. »Vera in morala« sta pač stebra vladajočega razreda, zato gorje tistemu, ki se jima zoperstavlja! Na grmado bo našel svojo pot! Večno bo v peklu pogubljen, na tem svetu pa poskrbi zanj že Hitler, ki je dobil v spomenici nemških škofov blagoslov za svojo zgodovinsko misijo, ki jo opravlja vneto in vdano kot veren in zvest član krščanskega občestva delniške družbe kapitalistov in fevdalcev.

Drobiž iz hitlerijanske Nemčije. Bavarski pisatelj Oskar Maria Graf je iz Avstrije protestiral, ker ga hitlerijanska cenzura ni dala na »črno listo«. Pravi: »Te nečasti nisem zaslužil. Po vsem svojem življenju in vsem svojem pisanju imam pravico zahtevati, da se tudi moje knjige izročijo čistemu plamenu grmade, da tako ne pridejo v nevredne roke.« — Hitlerjev izredni poslanec Rosenberg je obiskal London in položil na grob neznanega vojaka venec, ki pa ni dolgo ležal na mestu, ker ga je nekdo vrgel v vodo. Meščanski list »News Chronicle« je o njegovem posetu pisal tako-le: »Čimprej zapusti Rosenberg Angleško, tem bolje zanj in njegovo deželo. Če je samo malo pošten, mora gospodu Hitlerju sporočiti, da vse stranke Anglije, od najekstremnejših konservativcev do najbolj divjih komunistov, Hitlerjev sistem obsojajo in se zgražajo.« — Budapeštanski nemški propagandist Edgar v. Schmidt-Pauli, član nemške delegacije na penklubovskem kongresu v Dubrovniku, je pred visoko družbo tako-le govoril o Hitlerju: »Hitler je izvršil, kar se ni posrečilo niti Bismarku: združil je ves nemški narod. Zato je Hitler večji kakor Aleksander Veliki, Julij Cezar, Napoleon in Bismark!« — Megalomanija senilnih in degeneriranih aristokratov je res brez primere!

Kongres Penklubov v Dubrovniku je pokazal, da zahteva čas veliko več od pisatelja, kakor samo »mirno opazovanje« dogodkov. Že lanski kongres v Budimpešti je s Tollerjevim nastopom in protestom proti fašističnemu terorju v raznih državah začel razburjati penovsko-literatno idilo komerzov in slavnostnih napitnic. Letos so v hitlerijanski Nemčiji napravili velike grmade knjig, ki niso pisane po volji rasističnih nemških kapitalistov in fevdalcev, in jih ob ogromnem pompu sežgali. Na stotine kulturnih delavcev ječi v ječah in koncentracijskih taborih. Kdor je mogel, je pobegnil preko meje. Tudi letos je nastopil pregnani Toller v imenu tistih, ki jim je fašistični režim v Nemčiji sežgal knjige in jih ali prisilil v emigracijo ali pa zaprl. Nemška delegacija je odšla in kongres je sprejel resolucijo proti terorju. Nihče na vsem kongresu se ni spomnil, da bi prebral poziv Romaina Rollanda, ki ga je naslovil na kulturne delavce vsega sveta, kateremu bi se moral kongres brezpogojno priključiti. Pravilno je povedal Wells, ko je dejal, da se svet vedno bolj razceplja v dva tabora in tudi pisatelji se bodo morali odločiti ali za enega ali za drugega. Kako se bodo odločili Penklubi kljub resoluciji ni jasno... Kaj se bo konkretno storilo po tej resoluciji? Ali ni bila res samo platoniden patos, kakor pravi Juš Kozak?

Neverjetne grozote iz politične ekonomije čitamo v zadnji številki »Časa« v članku dr. Gosarja, ki v poznavanju marksizma ne zaostaja mnogo za dr. Zwitterjem iz »Sodobnosti«. Dr. Gosar smatra današnjo dobo posebno primereno za reševanje zbankrotirane subjektivistične ekonomije. Odgovore lahko dr. Gosar najde v vsakem odstavku na prvih 40 straneh slovenske poljudne izdaje »Kapitala«. Dr. Ušeničnik, ki pa nasprotno od dr. Gosarja kot skromen znanstvenik v »Sociologiji« izrečno izjavlja, da ni čital samega Marxa (dasi se mu pozna, da ga je) in se tu ni več oglasil s takimi ugovori, kakor jih je O. Drenik skritiziral v 3. številki letošnje »Svobode«, si še vedno ni na jasnem, kaj mi razumemo pod vrednostjo v blagovnem gospodarstvu.

Bill Dowdare: **Amerika u krizi**. Agilna Džepna biblioteka (Zagreb, Gundulićeva ul. 24) je pravkar izdala že peto knjižico, ki na kratko oriše stanje današnje Amerike. Knjižica je polna zanimivih poročil in podatkov, tako n. pr. »Newyorška policija je objavila statistiko, iz katere se vidi, da je samo v New Yorku in New Jerseyu živelo po ulicah spomladi 1933. l. 80.000 zapuščenih otrok od beračenja in male kraje. Predsednik neke newyorške organizacije je takoj, ko je bila ta statistika objavljena, odgovoril, da je število daleko večje, ker je policija štela samo pri sebi »registrirano« deco. — Od 256.124 ljudi brez strehe (po poročilu nekega profesorja na univerzi v Columbiji) je 11.323 žensk, od katerih je ena tretjina stara manj kot 21 let. V najslabšem položaju je zamorska mladina. — Ford, ki se je še pred leti toliko bahal s svojim načinom dela, ki pa se je izkazal kot sistem najhujše eksploatacije delavčeve delovne sile, je danes tudi v krizi. Od 120.000 delavcev jih je izprl 90.000, ki so zdaj vsi na ulici. Hudo je zadelo tudi rudarje. Njihovo življenje je težko, tudi če ni krize. V avgustu 1932. l. je izbruhnila v rudniku Dixie Bee v državi Indiana stavka. 80 delavcev, ki se niso hoteli priključiti stavki, je ostalo na delu. Drugi dan je obkolilo rudnik 5000 stavkujočih rudarjev. Prišlo je do bitke, pri kateri je bilo osem stavkokazov ranjenih, eden pa ubit. Znani pisatelj Theodor Dreiser je hotel na lastne oči spoznati razmere v rudarskem revirju Kentuckya. Nato je med drugim objavil, da otroci brezposelnih rudarjev umirajo od gladi; da sploh ni bila uvedena preiskava radi umora dvanajstih rudarjev, da se lokalne oblasti smatrajo za agente rudniških lastnikov, ki plačujejo obupno nizke mezde, da je Rdeči križ odbil pomoč rodbinam brezposelnih organiziranih delavcev in da vlada v pokrajini Harlem nasilje, kakršno si je komaj mogoče zamisliti. Zaradi tega poročila so lokalne oblasti Dreiserja takoj izgnale. Itd. Knjižico toplo priporočamo.

Umrla je Klara Cetkin, ena iz med voditeljev nemškega delavstva. V prihodnji številki prinesemo članek o njenem življenju in delu.

Uprava »Književnosti« prijazno prosi, da se naročniki »Nove knjige« obračajo naravnost na njen naslov Idrijska ul. 13. Tam bodo dobili vse informacije.

Naučna biblioteka v Zagrebu (Jukićeva u. 6) je napovedala izdajo sledečih del: F. Engels: Seljački rat u Nemačkoj; J. F. Horabin: Osnovi ekonomske geografije; F. Mehring: Eseji; K. Marx: Bijeda filozofije; V. Ilić: Agrarno pitanje.

»Biblioteka nauka i znanje« bo začela izhajati pri Nolit u Beogradu.

Prejeli smo: B. Magajna: Brkonja Celjustnik; M. Kmetova: Lovci na mikrobe; Černe-Deržaj: Za vesele in žalostne čase; Kresnice 1933, vse izdala Mladinska matica v Ljubljani.

Biblioteka »Epoha« (Zagreb, Trg kralja Petra 11) je pravkar izdala popolno izdajo Jacka Londona »Železno peto«.

Naslednja številka izide radi počitnic šele sredi avgusta!
Prosim, da vsaj do takrat poravnajo vsi naročniki naročnino!

Plačajte takoj III. obrok naročnine!

9. štev. smo spet priložili položnice in Vas prosimo, da takoj poravnate zaostalo naročnino.

Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna štev. 7 Din. Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani.
(Predstavniki A. Kolman.)